

Broj: 03-02.3-18-340-3/16
Istočno Sarajevo, 09.03.2016. godine

BAS УПУТСТВО
о структури и обликовању
босанскохерцеговачких стандарда
и других докумената доступних јавности

САДРЖАЈ

Увод.....	3
1. Подручје примјене	3
2. Упућивање на друге документе	3
3. Термини и дефиниције	5
4. Општа правила	5
5. Опис елемената.....	6
6. Подјеле и потподјеле	14
7. Језичка, Стилска и техничка обрада текста.....	16
9. Завршне одредбе	25
Додатак А (Нормативан) Врсте, Садржај И Начин Попуњавања Образаца Докумената Босанскохерцеговачке Стандардизације.....	26
Додатак Б (нормативан) Писање наслова стандарда	35
Додатак Ц (нормативан) Приказивање термина и дефиниција	37
Додатак Д (нормативан) Глаголски облици за изражавање одредаба.....	42
Додатак Е (нормативан) Графичка обрада текста стандарда	44
Додатак Ф (информативан) Основни стандарди	46
Додатак Г (информативан) Примјер означавања подјела и потподјела	51
Додатак Х (информативан) Примјер графичког приказа текста.....	52
Додатак И (нормативан) Патентна права.....	53
Додатак Ј (информативан) Правила писања величина и јединица	54

Издање	I	II	III	IV	V	VI
Датум		2009-05-05	2016-03-09			

На основу члана 61. став 2. Закона о управи („Службени гласник БиХ“, бр. 32/02 и 102/09), члана 9. став 2. Закона о оснивању Института за стандардизацију Босне и Херцеговине („Службени Гласник БиХ“, број 44/04), а у вези са чланом 6. став 1. тачка а) Закона о стандардизацији Босне и Херцеговине („Службени Гласник БиХ“, број 19/01), директор Института за стандардизацију Босне и Херцеговине доноси:

УПУТСТВО

о структури и обликовању босанскохерцеговачких стандарда и других докумената доступних јавности

Увод

BAS U 8.5-02:2016, Структура и обликовање босанскохерцеговачких стандарда и других докумената доступних јавности, усаглашено је с правилима за структуру и обликовање међународних и европских стандарда.

Упутство треба да осигура да текстови босанскохерцеговачких стандарда и других докумената доступних јавности, који се припремају у тијелима Института за стандардизацију БиХ, буду изражени на једнообразан начин, независно од њиховог техничког садржаја.

1. Подручје примјене

Ово упутство се примјењује кад се утврђује структура, начин обликовања и обраде докумената који треба да постану босанскохерцеговачки стандарди и других докумената босанскохерцеговачке стандардизације.

У Додатку А овог упутства дате су врсте, ликовни, садржајни и технички елементи образаца босанскохерцеговачких стандарда.

2. Упућивање на друге документе

Сљедећи документи на које се упућује обавезни су за примјену овог документа. За датирана упућивања примјењује се само наведено издање. За недатирана упућивања примјењује се најновије издање документа на који се упућује (укључујући и све амандмане). До преузимања наведених стандарда у босанскохерцеговачку стандардизацију, примјењују се изворни документи.

ISO 80000 (сви дијелови), *Quantities and units*

ISO 78-2, *Chemistry – Layouts for standards – Part 2: Methods of chemical analysis*

ISO 128-30:2001, *Technical drawings – General principles of presentation – Part 30: Basic conventions for views*

ISO 128-34:2001, *Technical drawings – General principles of presentation – Part 34: Views on mechanical engineering drawings*

ISO 128-40:2001, *Technical drawings – General principles of presentation – Part 40: Basic conventions for cuts and sections*

ISO 128-44:2001, *Technical drawings – General principles of presentation – Part 44: Sections on mechanical engineering drawings*

ISO 639-1, *Codes for the representation of names of languages - Part 2: Alpha-2 code*

ISO 690, *Information and documentation — Guidelines for bibliographic references and citations to information resources*

ISO 3098-2, *Technical product documentation — Lettering — Part 2: Latin alphabet, numerals and marks*

ISO 3166 (сви дијелови), *Codes for the representation of names of countries and their subdivisions*

ISO 6433, *Technical product documentation – Part references*

ISO 7000, *Graphical symbols for use on equipment – Index and synopsis*

ISO 10241-1:2011, *Terminological entries in standards — Part 1: General requirements and examples of presentation*

ISO 14617 (сви дијелови), *Graphical symbols for diagrams*

ISO 15924, *Information and documentation — Codes for the representation of names of scripts*

ISO/IEC 17000, *Conformity assessment - Vocabulary and general principles*

IEC 60027 (сви дијелови), *Letter symbols to be used in electrical technology*

IEC 60417 , *Graphical symbols for use on equipment*

IEC 60617, *Graphical symbols for diagrams*

IEC 61082-1, *Preparation of documents used in electrotechnology — Part 1: Rules*

IEC 61175, *Industrial systems, installations and equipment and industrial products — Designation of signals*

IEC 81346 (сви дијелови), *Industrial systems, installations and equipment and industrial products — Structuring principles and reference designations*

IEC 61355-1, *Classification and designation of documents for plants, systems and equipment — Part 1: Rules and classification tables*

ISO/IEC Guide 7:1994, *Guidelines for drafting standards suitable for use for conformity assessment*

ISO/IEC Guide 21-1:2005, *Regional or national adoption of International Standards and other International Deliverables – Part 1: Adoption of International Standards*

ISO/IEC Guide 21-2:2005, *Regional or national adoption of International Standards and other International Deliverables – Part 2: Adoption of International Deliverables other than International Standards*

ISO/IEC Directives – Part 2: *Rules for the structure and drafting of International Standards:2011*

CEN/CENELEC Internal Regulations – Part 3: *Rules for the the structure and drafting of CEN/CENELEC Publications:2011*

BAS U 8.5-01:2016, Упутство о означавању и регистрању докумената босанскохерцеговачке стандардизације

BAS U 8.5-03:2016, Упутство за припремање, доношење и објављивање BAS стандарда и других докумената босанскохерцеговачке стандардизације

BAS U 8.5-04:2016, Упутство о преузимању међународних и европских стандарда и других докумената који нису стандарди.

3. Термини и дефиниције

За потребе овог документа користе се термини и дефиниције дати у BAS EN 45020, BAS U 8.5-03 и BAS U 8.5-04.

4. Општа правила

4.1 Садржај стандарда мора бити:

- потпун, у границама утврђеним предметом и подручјем примјене стандарда,
- сажет, јасан и прецизан,
- у складу са стањем у одговарајућој области,
- основа за даљи развој технологије,
- писан стилем разумљивим и стручњацима који нису учествовали у његовој припреми.

4.2 Стандард мора бити једнообразан по структури, терминологији и стилу излагања. Једнообразност се мора постићи како у једном стандарду, тако и у серији сличних стандарда. Структура сличних стандарда и означавање њихових тачака треба да буду идентични, ако је могуће. Сличне одредбе морају се изразити на сличан начин, а идентичне одредбе на идентичан начин. Један исти термин за одређени појам мора бити употребијен кроз цијели стандард или у серији стандарда. Употреба алтернативног термина (синонима) за већ дефинисани појам мора се избјегавати. По могућности, сваком изабраном термину мора се приписати само једно значење. Ове захтјеве важно је испунити ради бољег разумијевања текста стандарда као и стварања услова за претраживање текста стандарда на рачунару.

4.3 При изради стандарда морају се примјењивати одредбе основних стандарда.

То се посебно односи на:

- стандардизовану терминологију,
- принципе и методе утврђивања терминологије,
- величине, јединице и њихове симболе,
- скраћенице,
- библиографска упућивања,
- графичке симболе,
- стандардне бројеве,
- толеранције,
- техничке цртеже и дијаграме,

- техничку документацију,
- статистичке методе,
- услове околине и одговарајуће методе испитивања,
- сигурност,
- хемију,
- електромагнетну компатибилност,
- усаглашеност и квалитет.

4.5 Текст стандарда мора бити написан на једном од службених језика/службеним језицима у Босни и Херцеговини.

4.6 Текст босанскохерцеговачког стандарда мора бити изложен и редигован на начин да омогућава директну примјену, без измјена и адаптација.

4.7 Стандард се штампа на папиру формата А4. Изузетно се може користити формат А3 ако су у питању табеле или цртежи који се не могу представити на формату А4.

4.8 Да би се обезбиједило благовремено штампање једног стандарда, или групе сродних стандарда, прије почетка детаљне редакције морају бити дефинисани сви аспекти које стандард треба да обухвата, тако да се могу дати подручје(а) примјене, структура(е) и упућивање на друге стандарде. Ово упутство о структури и обликовању стандарда мора бити примијењено од самог почетка рада на стандарду.

5. Опис елемената

5.1 Општи распоред садржаја стандарда

Елементи који сачињавају стандард могу се класификовати на два начина:

- а) према њиховој природи и распореду унутар структуре на нормативне и информативне и то:
- информативни уводни елементи: елементи који идентификују стандард, пружају објашњења о његовом садржају, настанку,
 - нормативни општи и технички елементи: утврђују одредбе које треба да буду задовољене да би се постигла усаглашеност са стандардом,
 - информативни допунски елементи: садрже допунске информације које помажу бољем разумијевању или употреби стандарда;
- б) према њиховом утицају на захтијеване и необавезујуће:
- захтијевани елементи: елементи чија је присутност у документу обавезна,
 - необавезујући елементи: елементи чија присутност у документу зависи од одредаба одређеног документа.

Сваки од ових елемената посебно је описан у одговарајућој тачки овог упутства.

Уобичајени распоред елемената у стандарду дат је у табели 1.

Табела 1 - Распоред елемената

Тип елемента	Распоред елемената ¹⁾ у документу	Дозвољени садржај ¹⁾ елемента/елемената у документу	Тачка
Уводни информативни	Насловна страница	Наслов	5.2.1
	Садржај		5.2.2
	Предговор	Текст <i>Напомене</i> <i>Фусноте</i>	5.2.3
	Увод	<i>Текст</i> <i>Слике</i> <i>Табеле</i> <i>Напомене</i> <i>Фусноте</i>	5.2.4
Општи нормативни	Наслов	Текст	5.3.1
	Подручје примјене	Текст <i>Слике</i> <i>Табеле</i> <i>Напомене</i> <i>Фусноте</i>	5.3.2
	Нормативна упућивања	<i>Упућивања</i> <i>Фусноте</i>	5.3.3
Технички нормативни	Термини и дефиниције Симболи и скраћенице термина ...	<i>Текст</i> <i>Слике</i> <i>Табеле</i> <i>Напомене</i> <i>Фусноте</i>	5.4.1 5.4.2
	Нормативни додатак		5.4.10
Допунски информативни	Информативни додатак	<i>Текст</i> <i>Слике</i> <i>Табеле</i> <i>Напомене</i> <i>Фусноте</i>	5.5.1
Технички нормативни	<i>Нормативни додатак</i>	<i>Текст</i> <i>Слике</i> <i>Табеле</i> <i>Напомене</i> <i>Фусноте</i>	5.4.10
Допунски информативни	<i>Библиографија</i>	<i>Упућивање</i> <i>Фусноте</i>	7.5
	<i>Регистри (Индекси)</i>		Ц.2.1
¹⁾ Подебљана слова = обавезни елеменат; обична слова = нормативни елеменат; коса слова = информативни елеменат			

Напомене у тексту (види 5.5.3) могу бити дио било којег елемента стандарда осим дијела података на насловној страници (види 5.2.1), дијела наслова стандарда (види 5.3.1) и фуснота (види 5.5.2).

Стандард не мора да садржи све техничке нормативне елементе из табеле 1, али може, ако је потребно, да садржи и друге техничке нормативне елементе. Технички нормативни елементи и њихов редослијед одређени су природом самог стандарда.

5.2 Уводни информативни елементи

5.2.1 Насловна страница

Подаци које садржи насловна страница дати су у Додатку А.

5.2.2 Садржај

Садржај је необавезни уводни елемент стандарда који се даје ради лакшег увида у општу структуру стандарда и олакшава његово коришћење. У садржају се, по правилу, уносе само тачке и додаци. Сваки елемент стандарда мора се у садржају навести својим пуним називом.

5.2.3 Предговор

Сваки стандард мора да садржи предговор у коме се дају опште информације о начину доношења стандарда и одговарајуће посебне информације, као што су:

- ознака, година издања, назив *BAS* стандарда и подаци о издању стандарда,
- ко је донио Одлуку и број и датум Одлуке којом је *BAS* стандард одобрен,
- подаци о организацијама и документима који су утицали на израду стандарда,
- подаци о повлачењу једног или више *BAS* стандарда објављивањем новог *BAS* стандарда,
- радно тијело Института које је припремило *BAS* стандард (нпр. технички комитет: ознака и назив),
- информације о цитираним стандардима и другим документима,
- обавјештење о додату на стандард,
- корисне упуте за примјену преузетог изворног *BAS* стандарда,
- подаци у вези с одговорношћу Института за идентификовање патентних права (види Додатак И).

5.2.4 Увод

Увод је необавезни елемент који, кад је потребно, даје посебну информацију или коментар о техничком садржају стандарда и о разлозима за његову припрему. Овај елемент не смије да садржи захтјеве.

5.3 Општи нормативни елементи

5.3.1 Наслов

Наслов стандарда мора се одредити с највећом пажњом. Он треба да буде што је могуће краћи, а с друге стране, недвосмислено мора да указује на садржај босанскохерцеговачког стандарда и на разлике у односу на друге босанскохерцеговачке стандарде, без улажења у непотребне детаље. Наслов стандарда мора да буде састављен од одвојених и што краћих елемената, при чему се иде од општег ка посебном. Наслов стандарда, по правилу, не треба да има више од слjedeћа три елемента:

- а) *уводни елемент* (услован), који назначује опште подручје коме стандард припада (може бити одређен и према називу техничког комитета за стандардизацију),
- б) *главни елемент* (обавезан), који назначује главни предмет који је обухваћен општим подручјем,
- ц) *допунски елемент* (услован), који назначује посебне аспекте главног предмета или даје детаље по којима се стандард разликује од других *BAS* стандарда.

Упутства за писање наслова стандарда дата су у Додатку Б.

5.3.2 Подручје примјене

Овај елеменат мора бити на почетку сваког стандарда и он недвосмислено дефинише предмет стандарда и аспекте које стандард обухвата (чак ако се то из наслова стандарда може видјети) и при томе мора да одређује границе примјенљивости стандарда. Овај елеменат не смије да садржи техничке захтјеве.

5.3.3 Упућивање на друге стандарде и документе

Овај необавезујући елеменат мора да садржи списак нормативних докумената (у већини случајева стандарда) који су наведени у тексту стандарда и који су неопходни за његову примјену. Наводе се ознаке, ако се стандард састоји из више дијелова пише се „(сви дијелови)”, године издања за датирана упућивања (могу бити и недатирана) и наслови стандарда.

Списак стандарда треба да почне сљедећом реченицом:

"Сљедећи документи на које се упућује обавезни су за примјену овог документа. За датирана упућивања примјењује се само наведено издање. За недатирана упућивања примјењује се најновије издање документа на који се упућује (укључујући и све амандмане)".

Овај списак не садржи сљедеће:

- документе који нису јавно доступни,
- документе на које се упућује само информативно,
- документе који су служили као библиографски или помоћни материјали при изради стандарда.

Ови стандарди, други документи и прописи могу бити дати у информативном додатку под називом Библиографија (види 7.5).

5.4 Технички нормативни елементи

5.4.1 Термини и дефиниције

Ово је необавезан елеменат стандарда који служи за разумијевање термина употребљених у стандарду. Терминима и дефиницијама мора претходити сљедећа реченица:

"За потребе овог стандарда примјењују се сљедећи термини и дефиниције".

Кад се примјењују термини и дефиниције дате у другом документу:

"За потребе овог стандарда примјењују се термини и дефиниције дате у ... и сљедећи термини и дефиниције".

Правила за приказивање термина и дефиниција дата су у Додатку Ц, заједно с посебним правилима за чисто термилошке стандарде, укључујући рјечнике, номенклатуре или листе еквивалентних термина на различитим језицима.

5.4.2 Символи и скраћенице

Ово је необавезан елеменат стандарда који садржи списак симбола и скраћеница потребних за разумијевање стандарда.

Овај елеменат може бити комбинован с елементом 5.4.1 и може садржавати термине и њихове дефиниције, симболе, скраћенице и евентуално јединице, под заједничким насловом, на примјер, "Термини, дефиниције, симболи и скраћенице".

Уколико постоји потреба за писањем симбола у одређеном реду да се рефлектују технички критеријуми, сви симболи треба да се пишу према алфабетском реду како слиједи:

- велико латинично слово иза кога слиједи мало латинично слово
(A, a, B, b, *итд*),
- слова без индекса претходе словима с индексом, а слова са словним индексом претходе
словима с бројчаним индексом
(B, b, C, C_m, C₂, c, d, d_{ext}, d_{int}, d₁, *итд*),
- грчка слова слиједе иза латиничних слова
(Z, z, A, α, B, β, ... Λ, λ, *итд*).

5.4.3 Захтјеви

Ово је необавезан елеменат стандарда. Ако је присутан, мора да садржи:

- a) све карактеристике битне за аспекте производа, поступка или услуга обухваћених стандардом, било навођењем (експлицитно) или упућивањем,
- b) захтијеване граничне вриједности карактеристика које се могу квантификовати,
- c) за сваки захтјев, упућивање на методе испитивања за одређивање или провјеравање вриједности карактеристика или саму методу испитивања (види 5.4.5).

У тексту стандарда морају бити јасно разграничене захтијеване карактеристике и карактеристике које се у стандарду дају само као изјаве или препоруке. Стандард не смије садржавати уговорне захтјеве који се односе на рекламације, трошкове итд.

У неким стандардима биће потребно утврдити да производ морају да прате напомене за упозорење, техничко упутство или упутство за употребу и утврдити садржај тог упутства. Захтјеви који се односе на техничко упутство или упутство за употребу могу се дати и у посебном документу, будући да то нису захтјеви који се примјењују на сам производ.

У документима у којима се наводе неке карактеристике, али не и њихове вриједности, мора се утврдити начин мјерења и навођења тих вриједности.

5.4.4 Узимање узорака

Овим елементом утврђују се услови и методе узимања узорака, као и методе чувања узорака. Овај елеменат може се дати на почетку елемента 5.4.5.

5.4.5 Методе испитивања

Овај елеменат даје све податке у вези с поступком који се мора примијенити за одређивање вриједности карактеристика или за провјеравање усаглашености с наведеним захтјевима као и за обезбјеђење поновљивости резултата. Ако је потребно, наглашава се да су то: типска испитивања, рутинска испитивања, испитивања узорковањем итд. Осим тога, у документу се мора навести редослијед испитивања ако тај редослијед може утицати на резултате.

Одредбе које се односе на методе испитивања, дају се, ако је погодно, по сљедећем редослиједу:

- a) принцип,
- b) реагенси или материјали (види 5.4.6),
- c) апарати и прибор (види 5.4.7),
- d) припрема и чување испитних узорака и испитних комада,
- e) процедура,
- f) изражавање резултата укључујући методу израчунавања и прецизност методе испитивања (мјерну несигурност),
- g) извјештај о испитивању.

Методe испитивања могу бити у посебној тачки или заједно са захтјевима (види 5.4.3), затим у додацима (види 5.4.10), или као посебни документи (види 6.3.1).

Метода испитивања утврђује се као посебан докуменат ако се зна да ће на њу упућивати више других докумената.

Кад се успостављају методe испитивања, морају се узети у обзир документи за опште методe испитивања и испитивања која се односе на сличне карактеристике дате у другом документу. Методe за испитивање без разарања морају се изабрати увијек кад оне могу замјенити, унутар истог нивоа поузданости, методe испитивања с разарањем.

Упутства за израду стандарда за методe хемијских анализа дата су у стандарду ISO 78-2. Већи дио овог стандарда може се користити за методe испитивања производа који нису хемијски производи.

Код спецификовања метода испитивања које укључују употребу ризичних (опасних) производа, апарата или процеса, мора се увести опште упозорење и одговарајућа посебна упозорења. За писање упозорења види ISO/IEC Guide 51 (види Ф.14).

Документи који спецификују испитне методe не смију садржавати било какву обавезу о провођењу било које врсте испитивања. Једино се мора навести метода помоћу које се проводи оцјењивање, ако се захтјева и ако се на њу упућује (нпр. у истом или другом документу, у регулативи, или у уговору).

Ако је статистичка метода за оцјењивање усаглашености производа, процеса или услуге прописана у стандарду, извјештај о усаглашености са стандардом може се само односити на усаглашеност укупног броја или дијела производа (партије).

Ако је у стандарду прописано да свака појединачна ставка мора бити испитана у сагласности са стандардом, изјава о усаглашености производа са стандардом значи да је свака поједина ставка испитана и да је свака испунила одговарајуће захтјеве.

Ако се примјењују испитне методe које се разликују од оних које су најприхватљивије за општу примјену, то не смије бити разлог да се не спецификују у стандарду и да се не утврди најприхватљивија метода.

Ако за једну карактеристику постоји више од једне одговарајуће методe испитивања, предмет документа у принципу мора бити само једна. Ако се из било којег разлога мора стандардизовати више од једне методe испитивања, у документу се мора означити референтна метода.

Тачност одабране методe испитивања мора бити таква да се може једнозначно утврдити да ли је вриједност карактеристике која се оцјењује унутар утврђених допуштених одступања. Кад се сматра потребним, свака од метода мора укључити изјаву с обзиром на своје границе тачности.

Избјегавање удвостручавања опште је правило у методологији стандардизације. Из тих разлога се прије стандардизације било које методe испитивања мора утврдити постоји ли већ примјењива метода испитивања.

5.4.6 Реагенси и/или материјали

Ово је необавезан елеменат стандарда који даје попис реагенаса и/или материјала који се примјењују у стандарду.

Тачка садржаја реагенаса и/или материјала обично ће обухватити необавезни уводни текст заједно с пописом једног или више реагенаса и/или материјала.

Уводни текст мора се користити само за спецификовање општих одредби на које се не може упутити на другом мјесту. Ставка на коју је потребно упутити не смије бити укључена у овај текст, али мора бити наведена као одвојена ставка, како је дато испод.

Напомиње се да уводни текст који описује опште одредбе није одвојени параграф, него попис који наводи реагенсе и/или материјале.

Сваки се наведени реагенс и/или материјал означава бројем у сврху упућивања у документу, чак и ако постоји само један.

ПРИМЈЕР

3 Реагенси

Употребљавати само реагенсе признатог аналитичког степена или само дестиловану воду или воду одговарајуће чистоће.

3.1 Средство за чишћење, на примјер, метанол или вода која садржи неколико капљица течност детерџента.

5.4.7 Апарати

Ово је необавезни дио који даје попис уређаја који се употребљавају. Правила за попис су иста као и за реагенсе и/или материјале (види 5.4.7).

5.4.8 Класификација и означавање

Овим елементом утврђује се означавање производа, поступака или услуга које задовољавају захтјеве стандарда. Овај елемент може бити комбинован с елементом 5.4.3.

За општа правила за означавање производа, процеса и услуга види CEN/CENELEC *Internal Regulations - Part 3*, Додатак Г.

5.4.9 Обиљежавање, етикетирање (стављање наљепнице) и паковање

Овим елементом може се утврдити начин обиљежавања производа, тј. стављање трајних ознака на сам производ и на његову амбалажу. Она се мора укључити кад год је битно, посебно за стандарде потрошачких роба.

Ако је потребно, наводе се или препоручују начини обиљежавања.

Овај се елемент не смије бавити знаковима усаглашености. Такви знакови обично се примјењују према правилима система за сертификавање – види ISO/IEC Guide 23. Означавање производа с упућивањем на тијело за стандардизацију или његове документе обрађује се у стандардима ISO/IEC 17050-1 и ISO/IEC 17050-2.

Одредбе које се тичу сигурносних стандарда и аспеката који се односе на сигурност дате су у ISO/IEC Guide 51.

Одговарајућим одредбама стандарда утврђују се:

- мјесто ознаке на производу, односно паковању,
- прикладан начин представљања ознаке, нпр. употреба плочица (које се понекад зову плочице с именом „name-plates”), наљепница, маркица, боја, жила (у кабловима),
- садржај ознаке која идентификује производ, односно произвођача и одговорног трговца,
- по потреби, информативна ознака (упозорења у погледу употребљивости, посебних мјера опреза при употреби и сл.),
- захтјеви за паковање производа и/или за стављање наљепница,
- друге информације које се могу тражити.

Ознаке и симболи који се користе за означавање морају бити у складу с одговарајућим стандардима.

Елементи 5.4.8 и 5.4.9 могу бити допуњени информативним додатком у коме се даје примјер редослиједа података.

Ако документ захтијева стављање етикете/налепнице, у документу се мора навести и природа етикете/налепнице и начин стављања, причвршћивања или лијепљења на производ или његово паковање (види ICS класификацију 55).

НАПОМЕНА Ако се уз производ захтијева нека врста документације (нпр. извјештај о испитивању, упутство о руковању, друге информације које се појављују на паковању производа) види стандард IEC 61355 за правила за класификацију и означавање такве документације за постројења, системе и опрему; види ICS класификацију 01.140.30 за правила за такву документацију у администрацији, трговини и индустрији.

5.4.10 Нормативни додаци

Нормативни додаци су необавезни саставни елементи стандарда и дају одредбе које надопуњују одредбе у главном дијелу документа. Да је додатак нормативан мора бити јасно из дијела текста стандарда у коме се на њега упућује, наглашено у предговору и у заглављу самог додатка (види 6.3.5).

5.5 Допунски информативни елементи

5.5.1 Информативни додаци

Информативни додаци дају се у смислу допунских информација за боље разумијевање или примјену документа. Они не смију садржавати захтјеве. Информативни карактер додатака мора бити јасан из дијела текста стандарда у коме се на њега упућује, наглашен у садржају и у заглављу самог додатка (види 6.3.5).

5.5.2 Фусноте

Фусноте дају допунске информације и њихова примјена мора бити сведена на минимум. Фусноте не смију садржавати захтјеве.

Фусноте се пишу при дну одговарајуће странице и од самог текста одвајају се танком линијом у лијевом углу странице.

Фусноте се означавају арапским бројевима са заградама: 1), 2), 3) итд. Бројеви фуснота почињу на свакој страници од броја 1 или чине континуиран нумерички низ кроз цио стандард.

Друга је метода погоднија кад се текст обрађује помоћу рачунара. На фусноте се у тексту упућује навођењем истих бројева у горњем положају иза ријечи или реченице на које се односе: ¹⁾, ²⁾, ³⁾, итд.

У посебним случајевима, на примјер, да не би дошло до забуне с другим бројевима који се такође стављају у горњи положај, умјесто бројева могу се користити звјездице: ^{*}, ^{**}, ^{***}, итд.

5.5.3 Напомене у тексту

Напомене у тексту стандарда могу се користити само за информације које су битне за разумијевање стандарда. Оне не смију садржавати захтјеве.

Напомене се обично налазе иза тачке, подтачке или става на који се односе.

Напомени претходи наслов "НАПОМЕНА" који се пише на почетку првог реда текста (види Додатак Х). Двије или више напомена груписаних заједно морају имати наслов "НАПОМЕНЕ" у посебном реду, а тексту сваке напомене претходи арапски број.

Свака група напомена означава се бројевима који почињу од 1.

Ако се више напомена налази у истој подјели (тачки, подтачки), а међусобно су раздвојене одредбама, морају бити означене са:

"НАПОМЕНА 1", "НАПОМЕНА 2" итд.

Такође, све напомене у тексту могу бити означене и у континуираном низу кроз цијели стандард.

5.5.4 Напомене уз табеле и слике

Напомене уз табеле и слике припремају се независно од фуснота (види 5.5.2) и напомена у тексту (види 5.5.3) и морају се налазити у оквиру одговарајуће табеле или непосредно изнад назива одговарајуће слике.

За сваку табелу и сваку слику напомене се посебно означавају редним бројевима. Ове напомене не смију садржавати захтјеве.

5.5.5 Примјери

Примјери у тексту стандарда требају се употребљавати кад је то потребно ради објашњења одговарајућег текста.

За примјере у тексту стандарда важе иста правила писања као и код напомена (види 5.5.3).

6. Подјеле и потподјеле

6.1 Уопштено

С обзиром на природу садржаја стандарди су веома различити, тако да је немогуће дати опште упутство за подјеле и потподјеле текста стандарда. Међутим, подјела је потребна да би се обезбиједила логичка структура стандарда, а самим тим и лакше разумијевање, коришћење стандарда и упућивање на њега.

6.2 Називи подјела и потподјела

Термини који се морају употребљавати за означавање подјела и потподјела стандарда дати су у табели 2.

За примјер означавања види Додатак Г.

Табела 2 - Називи подјела и потподјела

Назив	Енглески назив	Примјер означавања
Део	Part	999 - 1
Тачка	Clause	1
Подтачка	Subclause	1.1
Подтачка	Subclause	1.1.1
Параграф	Paragraph	нема броја
Додатак	Annex	A

6.3 Опис подјела и потподјела

6.3.1 Део

У структури босанскохерцеговачких стандарда предвиђени су и дијелови стандарда.

Део је један из низа докумената објављен посебно под истим идентификационим бројем стандарда одређеног да се ради у дијеловима. Број дијела мора бити означен арапским бројем иза идентификационог броја стандарда и одвојен цртицом; на примјер: 999-1, 999-2 итд.

Наслов дијела мора бити састављен (уређен) на исти начин као код других стандарда према 5.3.1.

Сви појединачни наслови дијелова који чине серију морају да садрже исте уводне и/или главне елементе, док допунски елемент мора бити различит у сваком дијелу да би се дијелови међусобно разликовали. Допунском елементу мора увијек да претходи ознака "Дио...".

Ако је стандард објављен у облику серије појединачних дијелова, први дио мора у свом предговору (види 5.2.3) садржавати објашњење о предвиђеној структури. У предговору сваког дијела дају се наслови свих других дијелова који припадају серији, ако су познати.

6.3.2 Тачка

Тачке су основна подјела у стандардима.

Тачке морају бити означене арапским бројевима, почевши од 1 за "Подручје примјене". Означавање мора бити у континуитету, не укључујући додатке (види 6.3.5).

Свака тачка мора имати наслов постављен одмах иза броја, у посебном реду, а изнад текста који слиједи.

6.3.3 Подтачка

Подтачка је означена потподјела тачке. Тачка се може даље дијелити на означене ниже подјеле, а поступак даље подјеле може се наставити уколико је потребно. Треба избјегавати непотребно дијељење (цијепање текста).

Подтачке се морају означити арапским бројевима према систему датом у Додатку Г.

Означавање се не смије примијенити за формирање једне подтачке ако не постоји бар још једна подтачка на истом нивоу. На примјер, дио текста у тачки 1 не смије се означити као подтачка "1.1" ако не постоји и подтачка "1. 2".

Свака подтачка (примарна подјела тачке) требало би да има свој наслов одмах иза броја подтачке, у посебном реду од текста који слиједи.

За ниже подтачке може се примијенити исто.

Међутим, употреба наслова мора бити уједначена, тј. или све подтачке једне тачке морају носити наслове, или све морају бити без наслова.

Уколико нема наслова, кључни термини или кључни изрази употријебљени на почетку сваке подтачке (у тексту написани другим типом слова) могу се користити да укажу на главни предмет у појединим подтачкама.

6.3.4 Параграф

Параграф је неозначена подјела тачке или подтачке.

6.3.5 Додатак

Описе два типа додатака види у 5.4.10 и 5.5.1.

Додаци се морају означити великим словима абецеде почињући од слова А. Не употребљавају се слова Ч, Ћ, Џ, Ђ, И, Љ, Њ, О, Ш и Ж.

Иза ријечи "Додатак" и слова које означава додатак налази се у заградама текст "нормативан" или "информативан". У слједећем реду се налази наслов додатка.

Бројевима тачака, подтачак, табела, слика и једначина у додатку мора претходити словна ознака додатка.

Означавање почиње у сваком додатку од броја 1.

Ако постоји само један додатак, он се означава као "Додатак А".

6.4 Начин писања подјела и потподјела

У стандардима, бројеви и текст подјела и потподјела морају бити поравнати с лијевом маргином странице.

Примјери примјене дати су у Додатку Х.

7. Језичка, стилска и техничка обрада текста

7.1 Текст стандарда

7.1.1 Писање тачке "Подручје примјене"

Овај елеменат представљен је низом типичних реченица.

Употребљавају се облици изражавања као што су слjedeћи:

"Овим стандардом се утврђују ...

- технички захтјеви ...,
- мјере ...,
- методе ...,
- термини и дефиниције ...,
- општи принципи за ...".

ПРИМЈЕР "Овим стандардом се утврђују технички захтјеви за челичне цијеви са шавом (у даљем тексту: цијеви)".

Подручје примјене се даје на слjedeћи начин:

"Овај стандард се примјењује на ...".

"Овај стандард се односи на ...".

7.1.2 Употреба глаголских облика за изражавање захтјева

Карактер обавезности стандарда одређује се прописом.

Корисник мора да има могућност да идентификује захтјеве које је у обавези да задовољи.

Он, такође, мора да има могућност да разликује ове захтјеве од других одредаба које му дају извјесну слободу избора.

Јасна правила употребе глаголских облика (укључујући модалне глаголе) битна су за изражавање захтјева у случајевима кад постоји слобода избора.

У Додатку Д, у првој колони табеле, дат је глаголски облик који се мора употребити за изражавање врсте захтјева.

Еквивалентни изрази дати у другој колони употребљавају се само изузетно, кад се облици дати у првој колони не могу користити због језичких разлога.

7.1.3 Набрајања (листе)

Набрајању (листи) претходи комплетна реченица или некомплетна реченица, иза које слиједе ставке које се набрајају.

ПРИМЈЕР 1

Апарат се мора састојати из слједећих дијелова:

- прихватни суд,
- одвод,
- пловак.

ПРИМЈЕР 2

Апарат мора обухватити:

- прихватни суд,
- одвод,
- пловак.

Свака ставка у набрајању има испред себе цртицу, или, ако је то потребно за идентификовање, мало слово абецеде.

Иза сваког слова се ставља заграда. Ако је потребна даља потподјела, ставке у листи означавају се арапским бројевима иза којих се ставља заграда.

ПРИМЈЕР 3

- а)
- б) ...
 - 1) ...
 - 2) ...
- ц)

7.1.4 Називи и скраћенице имена организација

Називи организација и њихове скраћенице морају се писати како их пишу саме те организације. Скраћеница назива организације пише се великим словима без тачке након сваког слова (види 7.9).

7.1.5 Употреба трговачких (заштићених) имена

Потпуно означавање или опис производа мора имати предност над трговачким именом (заштићеним именом).

Трговачка имена за поједине производе треба избјегавати чак и ако су у општој (комерцијалној) употреби.

ПРИМЈЕР 1 Умјесто ријечи "Тефлон®" треба писати "политетрафлуоретилен (ПТФЕ)"

Ако трговачко име изузетно не може да се избјегне, на његову природу мора се указати симболом ® за заштићено трговачко име.

Такође се мора дати одговарајуће објашњење, као у слједећим примјерима.

Ако се зна да је тренутно на располагању и погодан за успјешну примјену стандарда само један производ, његово трговачко име може бити дато у тексту стандарда, попраћено фуснотом на дну

странице (види примјер 2).

ПРИМЈЕР 2 "1) ... (трговачко име производа) ... је трговачко име производа који производи ... (произвођач) ... Ова информација је дата само као помоћ корисницима стандарда, а не ради стандардизовања трговачког имена. Еквивалентни производи могу се употребити ако је доказано да се с њима добивају исти резултати."

Ако се сматра да је важно дати примјер (или примјере) расположивих (комерцијалних) производа на тржишту који су погодни за успјешну примјену стандарда, јер је карактеристике производа тешко описати у детаљима, трговачко име може се дати у фусноти на дну странице (види примјер 3) .

ПРИМЈЕР 3 "1) ... (трговачко име производа) ... је примјер погодног производа расположивог на тржишту.

Ова информација дата је само као помоћ, а не ради стандардизације трговачког имена."

7.1.6 Патентна права

За ставке заштићене патентом морају се слиједити правила наведена у Додатку И (види и *ISO/IEC Directives - Part 1:2014*, тачка 2.14 и *CEN/CENELEC Guide 8*).

7.2 Табеле

7.2.1 Употреба

Табеле треба користити ако су погодније за приказивање информација у лакше разумљивом облику. Свака табела мора бити јасно наведена у тексту, тако да се види њена веза с одредбама стандарда.

7.2.2 Означавање

Табеле морају бити означене арапским бројевима, почев од броја 1 (види такође 6.3.5). Ово означавање мора бити независно од означавања тачака и слика. Ако стандард има само једну табелу, она мора бити означена као "Табела 1".

7.2.3 Наслов

Наслов табеле ставља се изнад табеле и пише се као у сљедећем примјеру:

Табела 1 - Механичке особине

7.2.4 Заглавља

Прва ријеч у заглављу сваке колоне мора почети великим словом.

Мјерне јединице које се употребљавају у датим колонама морају се писати испод текста заглавља сваке колоне.

ПРИМЈЕР 1

Тип	Дужинска маса kg/m	Унутрашњи пречник mm	Спољашњи пречник mm
-----	-----------------------	-------------------------	------------------------

Изузетак од овог правила јесте кад су све мјерне јединице исте и у том случају се мјерна јединица пише изнад табеле у десном углу.

ПРИМЈЕР 2

Мјере у mm			
Тип	Дужина	Унутрашњи пречник	Спољашњи пречник

7.2.5 Настављање табела

Када се табеле настављају на двије или више страница, број табеле се понавља, уз одговарајућу ријеч, као у сљедећим примјерима:

- "Табела 1 (наставка)" на страницама које слиједе,
- "Табела 1 (завршетак)" на задњој страници.

Заглавље табеле мора да се понови на свим страницама послје прве.

7.3 Сlike

7.3.1 Употреба

Сlike треба користити ако су погодније за приказивање информација у лакше разумљивом облику. Свака слика мора бити јасно наведена у тексту, тако да се види њена веза с одредбама стандарда. Сlike се, по правилу, дају на крају стандарда, све заједно.

7.3.2 Облик

Сlike морају бити у облику цртежа. Фотографије се могу користити само ако их није могуће претворити у цртеже. Исправно припремљени цртежи, скице, графикони, итд., требају бити на електронском носачу, паусу или филму (фолији), или као јасне црно-бијеле фотографске репродукције.

Фотокопије се не користе.

7.3.3 Означавање

Сlike се морају означавати арапским бројевима, почев од броја 1 (види такође 6.3.5). Ово означавање је независно од означавања тачака и табела. Ако стандард има само једну слику, она мора бити означена као "Слика 1".

7.3.4 Писање назива слика

Назив слике пише се испод слике на средини, приказано на сљедећи начин:

Слика 1 - Детаљи апарата

7.3.5 Избор симбола

Ознаке које се на сликама користе за приказ угаоних и дужинских величина морају бити у складу са стандардом ISO 80000-3, означене индексима кад је потребно да се направи разлика између различитих примјена дате ознаке.

ПРИМЈЕР За низ ознака које означавају разне дужине на цртежу користе се l_1 , l_2 , l_3 итд., а не, на примјер, А,Б,Ц или а, б, ц, итд.

7.3.6 Тип слова (писма)

Слова и бројеви на цртежу морају имати карактеристике према стандарду ISO 3098-2.

Косо писмо (*курзив*) мора се користити за:

- ознаке величина,
- индексе који представљају ознаке величина,
- словне ознаке које представљају бројке.

Обично писмо мора да се користи за све друге примјене на цртежу.

7.3.7 Јединице

Морају се навести јединице у којима су изражене вриједности.

Када се слика појављује/наставља на више страница, ознаке за јединице морају се поновити на свакој страници, ако је примјенљиво.

7.3.8 Технички цртежи, графички симболи и дијаграми

Технички цртежи, графички симболи и дијаграми морају бити урађени у складу с одговарајућим стандардима.

7.4 Упућивање

7.4.1 Уопштено

Опште је правило да се умјесто понављања изворног текста морају користити упућивања на одређене дијелове текста, јер такво понављање уноси ризик од грешака или неповезаности и повећава обим стандарда.

Када је упућивање потребно, извор мора бити прецизно идентификован.

Упућивање се изводи на начине описане у сљедећим тачкама, а не смије бити упућивања на број странице.

7.4.2 Упућивање на исти стандард

По правилу, користи се облик "овај стандард ...".

Ако је стандард објављен у одвојеним дијеловима морају се користити:

- „овај дио стандарда ...”,
- „ознака стандарда (сви дијелови)”.

7.4.3 Упућивање на елементе текста

Приликом упућивања на поједине тачке, подтачке, итд. истог стандарда треба писати:

- "према 3.1",
- "у складу с тачком 3",
- "детаљи, као што је дато у 3.1.1",
- "види Додатак Б".

Није потребно користити термин "подтачке".

7.4.4 Упућивање на табеле и слике

Свака табела и слика у стандарду мора се навести у тексту на један од следећих начина:

- "дато у табели 2",
- "(види табелу 2)",
- "приказано на слици 3",
- "(види слику 3)".

7.4.5 Упућивање на друге стандарде и документе

7.4.5.1 Уопштено

Упућивања на друге стандарде могу бити недатирана и датирана. Сва упућивања на друге стандарде, недатиране и датиране, морају се дати у тачки "Упућивање на друге стандарде и документе" (види 5.3.3).

7.4.5.2 Недатирана упућивања

Недатирана упућивања могу се односити на цијели документ или његов дио и само у следећим случајевима:

- a) ако ће бити могуће употребити све будуће промјене документа за потребе документа у коме се налази упућивање,
- b) за информативна упућивања.

Подразумијева се да недатирана упућивања морају укључити све амандмане и ревизије документа на који се упућује.

ПРИМЈЕР 1 "као што је наведено у стандарду BAS 1073".

7.4.5.3 Датирана упућивања

Датирана упућивања односе се на:

- a) одређено издање, наведена година објаве, или
- b) одређени нацрт на јавној расправи, наведена година издања.

Накнадне амандмане или ревизије докумената на које се датирано упућује требаће укључити амандманом документа у коме се на њих упућује.

НАПОМЕНА У овом се контексту дио документа посматра као одвојени документ.

Упућивања на одређена поглавља или потпоглавља, табеле и слике у другом документу увијек морају бити датирана.

Користи се следећи облик:

- „...проводе се испитивања дата у стандарду IEC 60068-1:2013...” (датирано упућивање на објављени документ),
- „...у складу с prEN 16838:2015, тачка 5.2,...” (датирано упућивање на нацрт на јавној расправи),

- „...као што је наведено у стандарду IEC 61643-22:2004, табела 2,...” (датирано упућивање на одређену табелу у другом објављеном документу).

Упућивање на посебне елементе других стандарда врши се користећи облик дат у 7.4.2 и 7.4.3, заједно с датумом издања стандарда.

ПРИМЈЕР 2 "према 3.1.1 BAS ISO 8402:2005"

НАПОМЕНА 1 Препоручује се да се не примјењује упућивање на нацрте за јавну расправу, већ у принципу упућивати на објављене документе.

НАПОМЕНА 2 Изузетно, кад се ради о великој групи стандарда на које се треба упућивати, односно о којој још нису донијети сви стандарди или је њихово доношење у току, упућивање се може извршити на сљедећи начин:

"према одговарајућим босанскохерцеговачким стандардима за...",

"према босанскохерцеговачким стандардима из области (групе)..."

7.5 Библиографија

Библиографија се, ако постоји, мора навести иза посљедњег додатка.

Библиографски подаци наводе се у складу с правилима у 5.3.3 и правилима у стандарду ISO 690.

7.6 Математички изрази

7.6.1 Једначине морају бити изражене у математички коректној форми.

Различите величине приказују се словним ознакама чије се значење мора објаснити испод једначине, уколико нису дате у тачки "Ознаке, симболи и скраћенице" (види 5.4.2). У једначини се не смију употребљавати ријечи.

Мора се употребити сљедећи облик:

$$\frac{p_1}{p_2} = 1 + \eta \frac{(T_2 - T_1)^{\gamma(\gamma-1)}}{T_1}$$

гдје је:

p_1 - улазни притисак, у паскалима,

p_2 - остварени притисак, у паскалима,

η - степен искориштења,

T_1 - улазна температура, у келвинима,

T_2 - излазна температура, у келвинима,

γ - однос специфичних топлотних капацитета.

Пуни називи мјерних јединица (паскал и келвин у горњем примјеру) умјесто ознака пишу се онда кад испред мјерне јединице не стоји бројчана вриједност.

7.6.2 За исказивање вриједности физикалних величина морају се користити арапски бројеви, а након њих међународни симболи за јединице (види стандарде ISO 80000, IEC 80000 и IEC 60027).

7.6.3 Уколико је могуће, треба избјегавати ознаке с индексом који такође има индекс, да се не би

писало у више редова.

ПРИМЈЕРИ

1) Боље је писати $D_{1, \max}$, него $D_{1\max}$

2) У тексту, a/b је боље писати, него $\frac{a}{b}$

3) Боље је писати формулу

$$\frac{\sin[(N+1)\varphi/2]\sin(N\varphi/2)}{\sin(\varphi/2)}$$

него

$$\frac{\sin\left[\frac{(N+1)}{2}\varphi\right]\sin\left(\frac{N}{2}\varphi\right)}{\sin\frac{\varphi}{2}}$$

7.6.4 Ако је у циљу олакшавања потребно да се при упућивању означе неке или све једначине у стандарду, морају се употребити арапски бројеви у заградама, почев с 1, као у сљедећем примјеру:

$$x^2 + y^2 < z^2 \quad (1)$$

Означавање једначина независно је од означавања тачака, табела и слика (види такође 6.3.5).

7.7 Приказивање бројчаних вриједности

7.7.1 Знак за одвајање децималног мјеста јесте зарез (,).

7.7.2 Ако је вриједност мања од 1, зарезу у децималном броју претходи (0).

ПРИМЈЕР - 0,1

7.7.3 Свака група од три цифре испред или иза децималног зареза мора бити одвојена једним размаком од осталих цифара, изузев у четвороцифреном броју који означава годину.

ПРИМЈЕР 23 456; 2 345; 2,345; 2,345 67 итд., изузев 1989. година.

7.7.4 За приказивање операције множења бројчаних вриједности, боље је користити знак "пута" (x), умјесто "тачка"(.).

ПРИМЈЕР - Пиши $1,8 \times 10^{-3}$ не $1,8 \cdot 10^{-3}$

7.7.5 Ако се наводи број комада неког предмета од један до девет, умјесто арапског броја пише се ријеч за разлику од физичких величина које се увијек пишу бројевима праћеним одговарајућом ознаком мјерне јединице.

ПРИМЈЕРИ

- а) Испитује се пет цијеви свака дужине 5 м.
- б) Издвоји се 15 других цијеви за испитивање под притиском.

7.8 Величине, јединице, симболи и знакови

Међународни систем јединица (SI) мора се примјењивати како је дато у стандардима ISO 80000 и IEC 80000. Симболи за величине морају се одабрати, кад год је могуће, из дијелова стандарда IEC 60027, ISO 80000 и IEC 80000.

Математички знакови и симболи морају бити у складу са стандардом ISO 80000-2.

Правила која се односе на писање величина и јединица дата су у информативном Додатку К.

7.9 Скраћенице

Скраћенице се морају пажљиво користити, а њихова употреба мора бити ограничена на оне случајеве гдје неће доћи до забуне.

Ако се у стандарду не даје списак скраћеница (види 5.4.2), тада се на мјесту гдје се скраћеница први пут користи наводи скраћеница иза које слиједи пуни термин у заградама.

Опште је правило да се скраћени назив састоји од великих слова, без тачке након сваког слова. Изузетак је кад се скраћеница састоји из почетних малих слова ријечи [нпр. "е.м.с." за ("електромоторну силу")], при чему тачка мора да се стави иза сваког слова.

У BAS стандардима, реченице по правилу не почињу скраћеницом.

7.10 Изражавање мјера и толеранција

Мјере и толеранције морају се изражавати на недвосмислен начин.

ПРИМЈЕР 1

- 1) 80 mm x 25 mm x 50 mm (не 80 x 25 x 50 mm)
- 2) 80mm ± 2 mm
- 3) 80^{+2}_{-0} mm (не 80mm $^{+2}_{-0}$)
- 4) $80\text{ mm}^{+50}_{-20}\text{ }\mu\text{m}$

Да би се избјегли неспоразуми, толеранције у процентима морају се изражавати у математички исправном облику.

ПРИМЈЕР 2

Писати "од 63% до 67%" за изражавање опсега.

ПРИМЈЕР 3

Писати "(65 ± 2)%" за изражавање средишње вриједности с толеранцијом.

Ни у ком случају не смије се користити облик "65 ± 2%".

7.11 Графичка обрада текста

Остала правила за обраду текста стандарда дата су у Додатку Е.

8. Ауторско право и права умножавања

У складу с чланом 12. Закона о стандардизацији Босне и Херцеговине („Службени Гласник БиХ“ број 19/01), *BAS* стандарди издају се као посебне публикације и заштићене су у складу са законом те националним и међународним прописима о ауторским правима.

Забрањено је умножавање *BAS* стандарда које издаје Институт, или њихових дијелова, у било којем облику без писане дозволе Института.

Сва ауторска права и права употребе нацрт стандарда (ns), приједлог стандарда (ps) и *BAS* стандарда које издаје Институт припадају Институту за стандардизацију БиХ.

Политика Института и начин дистрибуције и продаје *BAS* стандарда на територији Босне и Херцеговине у складу је с међународним правилима која се односе на ауторска права, искориштавање ауторских права и продају *ISO/IEC*-ових публикација и еуропским правилима која се односе на ауторска права, искориштавање ауторских права и продају *CEN/CENELEC*-ових публикација.

9. Завршне одредбе

9.1. Престанак важења ранијег упутства

Ступањем на снагу овог упутства престаје да важи *BAS* УПУТСТВО 2 из 2009. године.

9.2. Ступање на снагу

Ово упутство ступа на снагу даном доношења, а примјењиваће се од 14.03.2016. године

Директор

Александар Цинцар

Додатак А (нормативан)

Врсте, садржај и начин попуњавања образаца докумената босанскохерцеговачке стандардизације

A.1 Врсте образаца

Врсте образаца за израду докумената босанскохерцеговачке стандардизације одређују се према:

- а) намјени,
- б) садржају,
- ц) формату и димензијама образаца.

A.1.1 Намјена

Према намјени образаца, утврђују се двије врсте:

- а) насловна страница докумената,
- б) радне странице докумената,
- ц) задња страница документа.

A.1.2 Садржај

Према садржају образаца, утврђују се обрасци за израду документа BAS стандардизације.

A.1.3 Формат и димензије

Основни формат образаца за израду докумената босанскохерцеговачке стандардизације јесте формат А4 величине 210 mm x 297 mm (према BAS EN ISO 5457).

За обрасце радних страница докумената босанскохерцеговачке стандардизације дозвољена је употреба формата А3 у изузетним случајевима кад се подаци у табелама и цртежима не могу смјестити на формат А4.

Маргине за парне странице:

- горња 30 mm,
- доња 30 mm,
- лијева 22 mm,
- десна 20 mm.

Маргине за непарне странице:

- горња 30 mm,
- доња 30 mm,
- лијева 20 mm,
- десна 22 mm.

A.2 Насловна страница

Насловна страница документа босанскохерцеговачке стандардизације обликује се као предња страна "насловна страница" и унутрашња страница .

Приказ предње странице "насловна страница" и распоред података дат је на слици 1.

Удаљеност горње три линије од горње ивице странице је 53 mm; удаљеност доње три линије од доње ивице странице је 49 mm; растојање између линија је 0,5 mm; дебљина линија је 0,5 pt (види слику 1, поз. 1).

Удаљеност крајева свих линија од лијеве ивице странице је 25 mm, а крајева од десне ивице странице је 15 mm (види слику 1, поз. 1).

Изнад горњих линија на удаљености од 27 mm од горње ивице странице, уз лијеву маргину куца се текст великим словима, фонтом Arial-Bold, величине 16pt, на обрасцу за стандарде "БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКИ", а 8 mm испод овог текста уз лијеву маргину истим словима "СТАНДАРД" (види слику 1, поље 2).

На удаљености 27 mm од горње ивице странице, а уз десну маргину, уноси се ознака босанскохерцеговачког стандарда димензија 10,5 mm x 5 mm (види слику 1, поље 3).

На удаљености 6 mm од ознаке стандарда, уз десну маргину, уписује се идентификациони број документа фонтом Arial-Bold, величине 16pt, према одредбама BAS U 8.5-01 (види слику 1, поље 3).

Изнад горњих линија на удаљености 6 mm, уз десну маргину, уписује се редни број издања, а на удаљености 2 mm изнад горњих линија, уз десну маргину, уписује се мјесец и година издања фонтом Arial-Italic, величине 9pt (види слику 1, поље 4).

Испод горњих линија на удаљености од 5 mm, а уз лијеву маргину, великим словима, фонтом Arial-Bold-Italic, величине 9pt уписује се број (бројеви) међународне класификације стандарда (ICS) (види слику 1, поље 5).

Испод горњих линија на удаљености 64 mm, уз лијеву маргину, фонтом Arial-Bold, величине 12pt, уписује се пуни наслов документа, према 5.3.1 (види слику 1, поље 6).

Испод горњих линија на удаљености 94 mm, уз лијеву маргину, фонтом Arial, величине 10pt, уписује се пуни наслов документа на енглеском језику (види слику 1, поље 7).

Испод доњих линија на растојању 20,5 mm, а уз лијеву маргину, уноси се знак стандардизације димензија 30 mm x 14 mm (види слику 1, поље 8).

Ознака босанскохерцеговачког стандарда дата је у складу с идејним рјешењем визуелног идентитета Института за стандардизацију БиХ.

Испод доњих линија на растојању од 20,5 mm (на истом растојању као и знак BAS), уз десну маргину, фонтом Arial, величине 9pt уписује се референтни број документа према BAS U 8.5-01 (види слику 1, поље 9).

На удаљености 16,5 mm испод доњих линија, лијево поравнат с референтним бројем, малим словима, фонтом Arial, величине 9pt, уписује се текст "Референтни број: " (види слику 1, поље 10).

На удаљености 43 mm и центриран у односу на горње линије, малим словима, фонтом Arial, величине 7pt, уписује се знак заштите ауторског права (copyright), а 4 mm иза слиједи текст "Умножавање и копирање цијелог или дијелова овог документа није дозвољено" (види слику 1, поље 11).

Приказ унутрашње странице „насловне странице“ дат је на слици 2.

На унутрашњој страници „насловне странице“ уписују се у одређена поља дата на слици 2 следеће: ознака документа (поље 1), обавјештење о заштити ауторских права (поље 2), и ознака унутрашње странице „ii“ (поље 3).

А.3 Радне странице

Обрасци радних страница докумената босанскохерцеговачке стандардизације користе се за излагање материје садржане у документу (трећа страница па надаље).

Приказ непарне странице обрасца "радна страница-непарна" као и распоред података који се уносе дат је на слици 3.

Приказ парне странице обрасца "радна страница-парна" као и распоред података који се уносе дат је на слици 4.

Подаци о документу који се даје на обрасцу "радна страница" једнаки су на предњој страници и полеђини, а уносе се како слиједи по пољима:

Поље 1 - ознака документа,

Поље 2 - текст документа,

Поље 3 - ознака странице.

НАПОМЕНА Поље 2 за упис текста може се даље дијелити зависно од тога да ли се стандард ради на једном језику или вишејезично и од осталих захтјева стандарда.

Табела А.1

Варијанта	Техника	Опрема	Облик медија		
			Електронски носач	Папир	Филм
а	Рачунарска	Одговарајући хардвер и софтвер	да	да	да
б	Мануелна	Прибор за писање и цртање	не	да	да

Насловна страница документа се не нумерише али подразумијева прву страницу документа, тако да редни бројеви радних страница који слиједу, почињу бројем 3 и настављају растућим низом до краја документа.

Поље 1 - Ознака документа и година издања

На удаљености 20 mm од горње ивице странице, уз десну маргину за непарну страницу, а уз лијеву маргину за парну страницу, фонтом Arial-Bold, величине 10pt, уписује се ознака документа утврђена према BAS U 8.5-01 и година издања документа одвојена знаком двије тачке (:).

Поље 2 - материја садржана у документу

Текст документа исписује се према одредбама овог упутства (види Додатак Е)

Поље 3 - број странице

Фонтом Arial-Bold, величине 10pt, уписује се редни број странице на удаљености 14 mm од доње ивице странице, уз десну маргину за непарну страницу, а уз лијеву маргину за парну страницу.

А.4 Задња страница

Приказ задње странице и распоред података дат је на слици 5.

Удаљеност крајева свих линија од лијеве ивице странице је 25 mm, а крајева од десне ивице странице је 15 mm; удаљеност доње двије линије од доње ивице странице је 30 mm; растојање између линија је 0,5 mm; дебљина линија је 0,5 pt (види слику 5, поз. 1).

На удаљености 1 mm од линија, уз лијеву маргину, уписује се текст: „Број страница за утврђивање цијене:...“, фонтом Arial, величине 8 pt.

Технички уредник је одговоран за одређивање броја страница BAS стандарда на основу које се утврђује цијена стандарда.

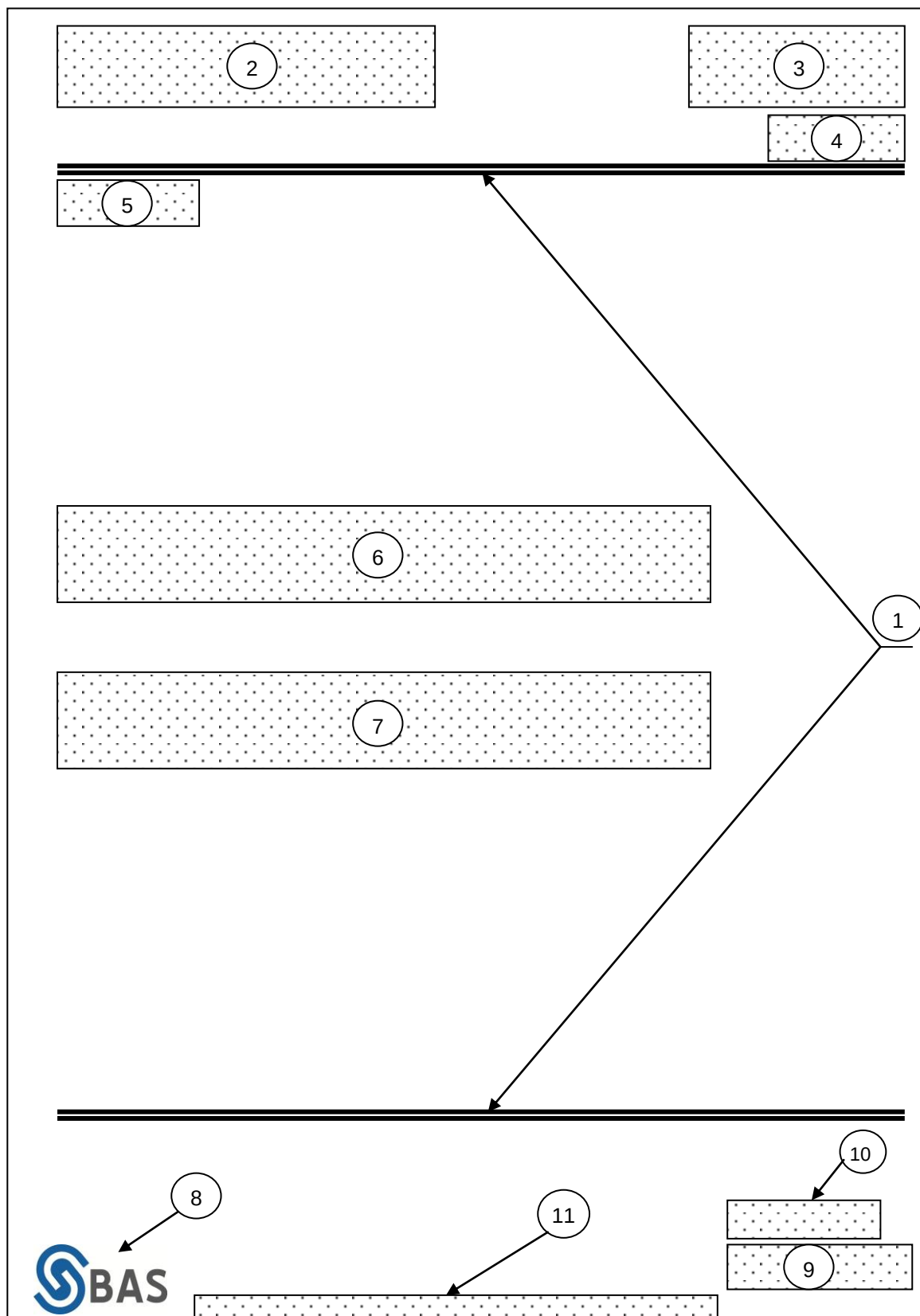
A.5 Технички елементи

Оригинали обрасца могу се креирати и чувати примјеном технике и опреме наведене у табели A.1.

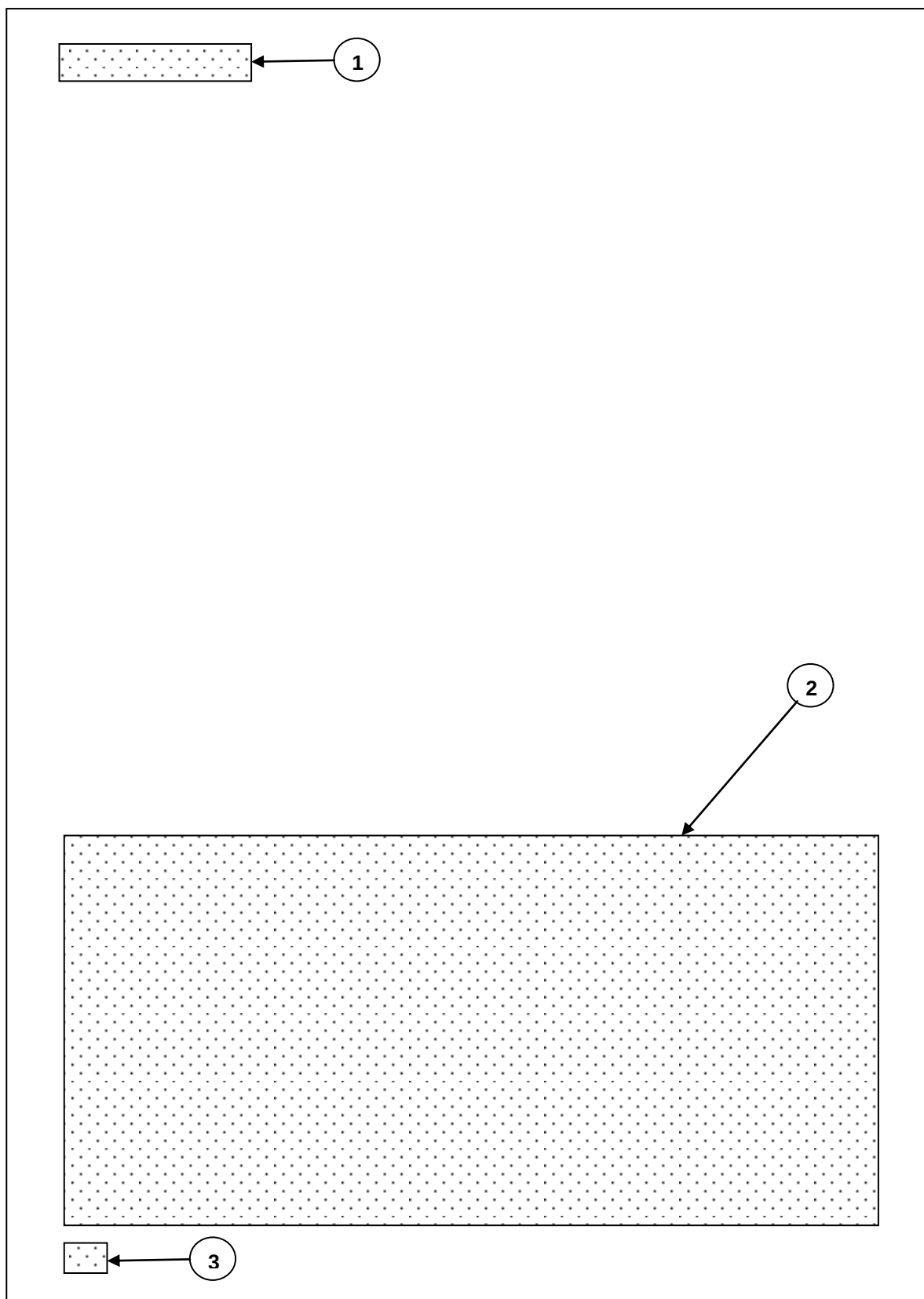
Оригинали образаца докумената босанскохерцеговачке стандардизације чувају се на два од наведених медија.

Обрасци докумената босанскохерцеговачке стандардизације умножавају се (односно штампају готови документи) на фином бездрвном бијелом папиру граматуре 80g/m² (према ISO 9706).

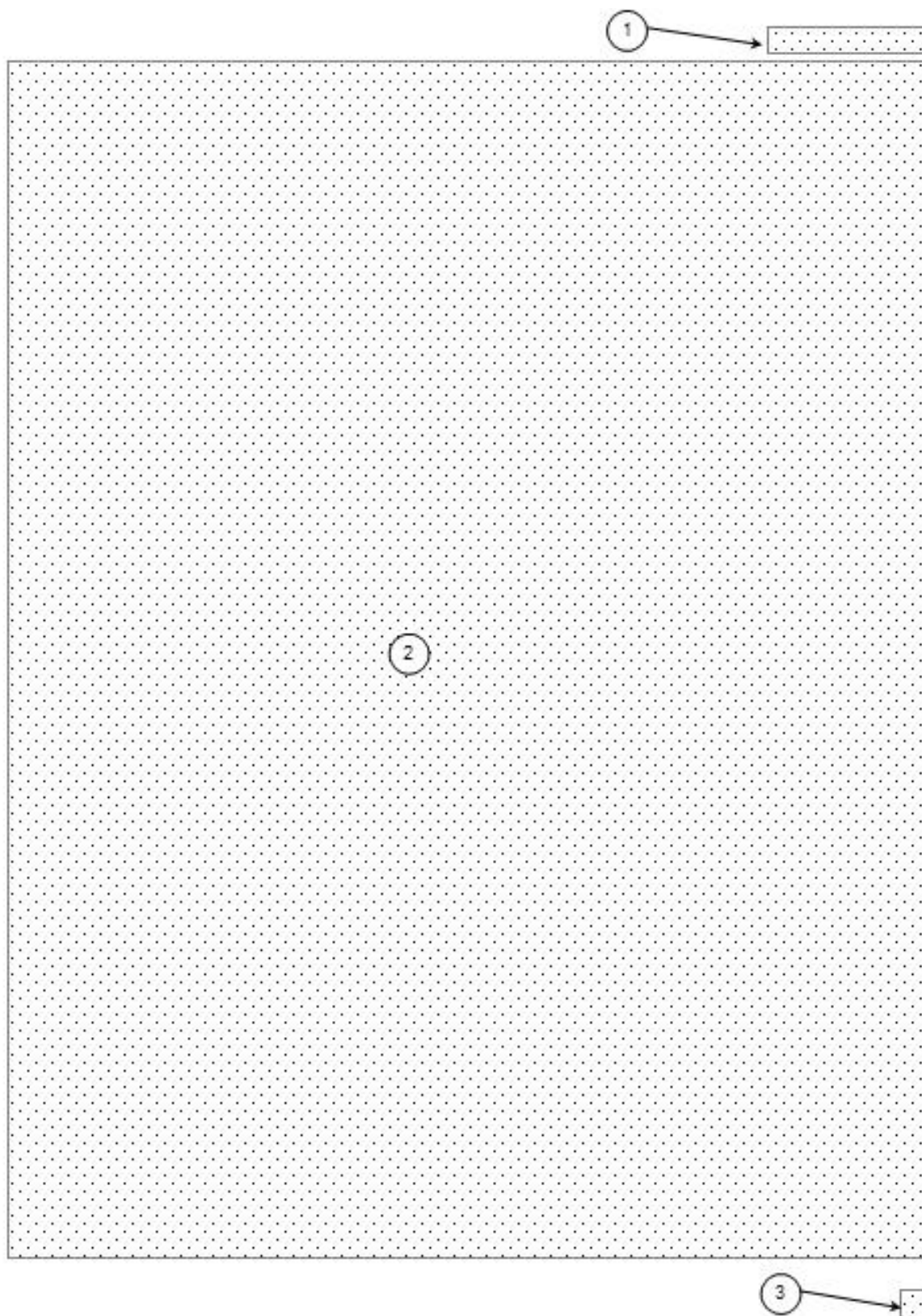
Штампање образаца (односно готових докумената) врши се по правилу црно-бијелом техником.

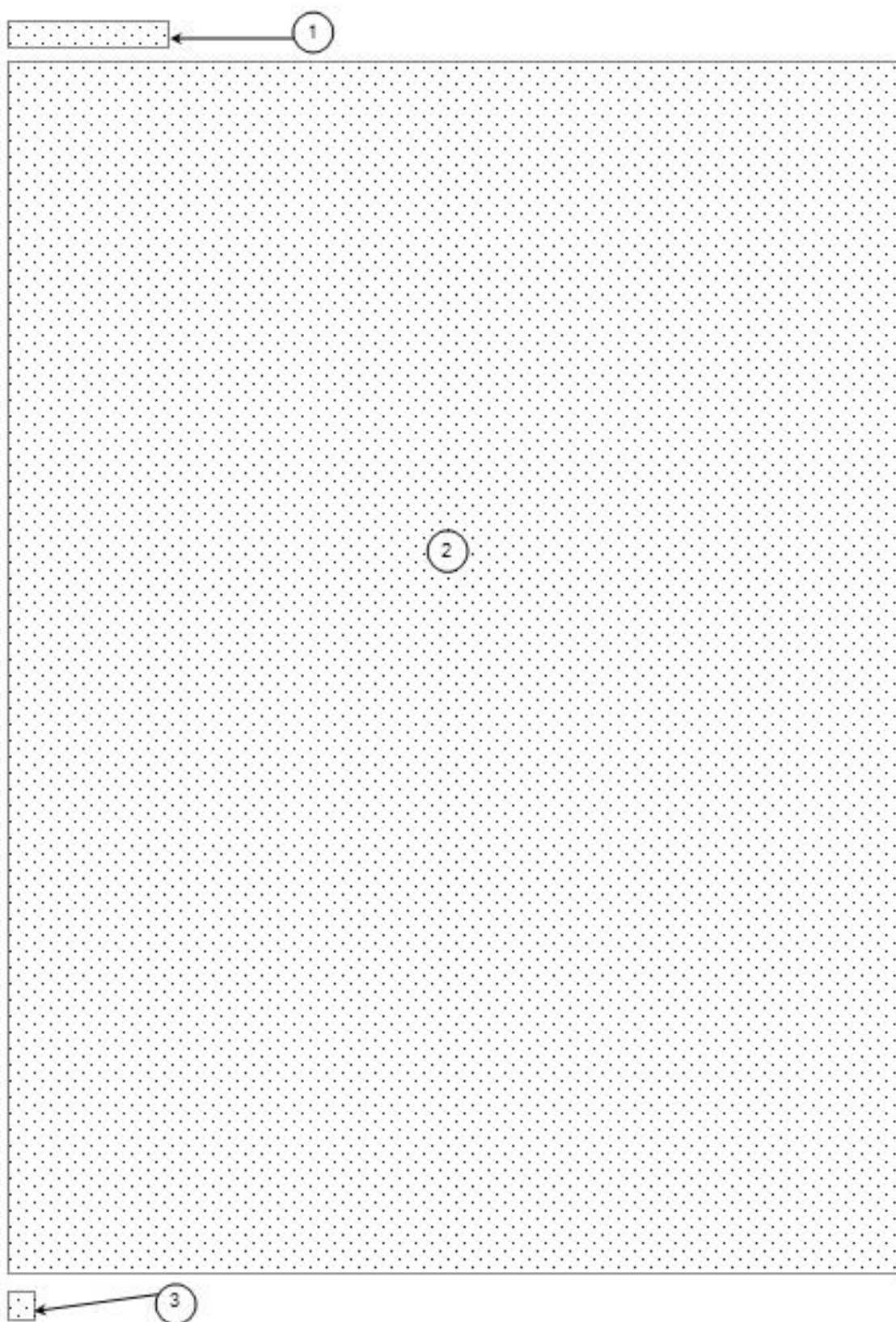
Слика 1- Насловна страница

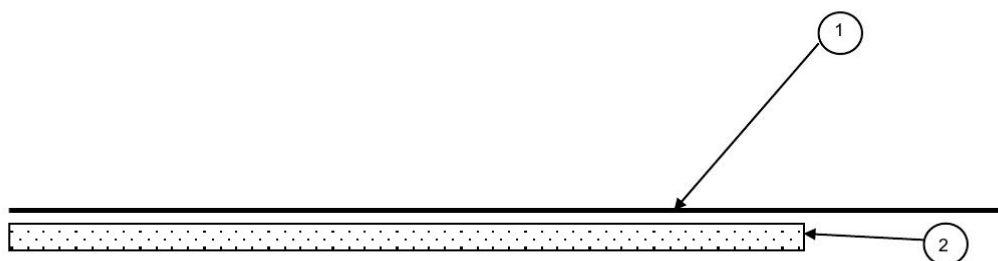
Слика 2- Насловна унутрашња страница

Слика 3 - Радна непарна страница

Слика 4 - Радна парна страница

Слика 5 - Задња страница

Додатак Б (нормативан) Писање наслова стандарда

Б.1 Елементи наслова

Према тачки 5.3.1 наслов може имати највише три елемента:

- a) уводни елеменат,
- b) главни елеменат,
- c) допунски елеменат.

Кад се наслов наводи у тексту ови елементи морају бити одвојени цртицама.

Б.1.1 Уводни елеменат

Уводни елеменат је потребан ако предмет наведен у главном елементу, у недостатку уводног елемента, не би био довољно дефинисан.

ПРИМЈЕР 1

Правилно: Виљушкар - Опрема за завјешење виљушке - Рјечник

Неправилно: Опрема за завјешење виљушке - Рјечник

Уводни елеменат мора се изоставити ако главни елеменат заједно с допунским елементом недвосмислено обухвата предмет који обрађује стандард.

ПРИМЈЕР 2

Правилно: Натријев перборат за индустријску употребу – Одређивање густоће масе

Неправилно: Хемикалије - Натријев перборат за индустријску употребу – Одређивање густоће масе

Б.1.2 Главни елеменат

Главни елеменат се мора увијек дати при дефинисању наслова стандарда.

Б.1.3 Допунски елеменат

Допунски је елеменат потребан ако стандард обухвата само један или неколико аспеката предмета који су наведени у главном елементу. Ако је потребно да се докуменат објави у више дијелова, допунски елеменат служи за разликовање или идентификовање дијелова (уводни елеменат, ако постоји, и главни елеменат остају исти за сваки дио).

ПРИМЈЕР 1

BAS EN 60076-1:2012, *Енергетски трансформатори - Дио 1: Опћенито*

BAS EN 60076-2:2012, *Енергетски трансформатори - Дио 2: Пораст температуре уљних трансформатора*

Ако стандард обрађује више аспеката предмета наведеног у главном елементу (али не све аспекте), тада сви наведени аспекти треба да буду названи заједничким термином, као нпр. "Технички услови" или "Механички захтјеви и методе испитивања", што је боље него навођење сваког аспекта посебно.

Допунски елеменат мора се изоставити у случају :

- да стандард обухвата све важне аспекте предмета назначене у главном елементу и
- да се доноси само један стандард који се односи на овај предмет.

ПРИМЈЕР 2

Правилно Млинови за кафу

Неправилно Млинови за кафу - Терминологија, симболи, материјал, димензије, механичке особине, називне вриједности, методе испитивања, паковање

Б.2 Избјегавање ненамјерног ограничења подручја примјене стандарда

Наслов не смије садржавати детаље који могу довести до ненамјерног ограничења подручја примјене стандарда.

Међутим, ако се стандард односи на један специјални тип производа, то се треба видјети из наслова.

ПРИМЈЕР

BAS XXXX – ТВ катодне цијеви за слику у боји, тип 30 AX - Механичке карактеристике отклонске јединице.

Б.3 Формулисање наслова

При писању наслова различитих стандарда мора се осигурати јединственост терминологије за изражавање истог појма.

За терминолошке стандарде, гдје год је то могуће, мора се употребити један од сљедећих израза: „Рјечник“, ако су укључени термини и дефиниције, а ако су дати само термини на разним језицима, наслов гласи: "Листа еквивалентних термина".

Ако се у стандарду дају методе испитивања, кад је то могуће, морају се употребити ови изрази: "Метода испитивања..." или "Одређивање...".

Изразе као: "Методе за одређивање...",
"Методе за испитивање ...",
"Испитивање на..." треба избјегавати.

У наслову стандарда не смију се употребљавати ријечи које упућују на природу документа као што су: "босанскохерцеговачки", "стандард" и "извјештај",....

Додатак Ц (нормативан) Приказивање термина и дефиниција

Ц.1 Општи принципи

Ц.1.1 Типови стандарда

Термини с дефиницијама могу се дати:

- у посебним термилошким стандардима,
- у стандардима који се такође односе и на друге аспекте, у тачки "Дефиниције" или "Термини и дефиниције".

Ц.1.2 Избор појмова за које се дефинишу термини

Правила и методе за писање термина наведена су у стандарду ISO 704, док су правила за развој стандардизованих термина у одређеним подручјима наведена у стандарду ISO 10241-1:2011. Правила за развој *Међународног електротехничког рјечника (International Electrotechnical Vocabulary)* дата су у *ISO/IEC Directives, Supplement – Procedures specific to IEC*.

Сваки термин који није јасан или који није општепознат и који може различито да се тумачи, зависно од контекста, мора да буде објашњен дефинисањем одговарајућег појма.

Уобичајени термини из рјечника или општекориштени технички термини укључују се само ако се у одговарајућем контексту употребљавају у посебном значењу (датом подручју стандардизације).

Термини које не треба употребљавати могу се навести, али морају бити јасно означени напоменом "не употребљавати" или "избјежавати". У том случају мора бити наведен и термин којем се даје предност.

У посебном термилошком стандарду дефинисани појмови морају бити ограничени на подручје које одговара наслову и подручју примјене стандарда.

У другим стандардима морају бити дефинисани само појмови који се користе у тим стандардима. У изузетним случајевима могу се такође дати и неки додатни термини за које се сматра да су потребни ради разумијевања датих дефиниција.

Ц.1.3 Избјегавање дуплирања и контрадикторности

Прије него што се за неки појам утврде термин и дефиниција, треба провјерити да за тај појам нису већ утврђени термин и дефиниција у другом босанскохерцеговачком стандарду.

Ако се појам користи у више стандарда, треба да буде дефинисан у најопштијем од тих стандарда или у посебном термилошком стандарду. Други стандарди треба да се упућују на тај стандард, без понављања дефиниције појма.

Ако је ипак потребно да се понови дефиниција, мора се информативно упутити на стандард из којег је дефиниција узета.

Ако је термин дефинисан у једном босанскохерцеговачком стандарду, не смије се у другом стандарду утврђивати други термин (синоним) за исти дефинисани појам.

Ц.1.4 Дефиниције

Ц.1.4.1 Дефиниција мора садржавати све елементе потребне да разматрани појам и границе

његове примјене буду довољно разумљиви.

Ц.1.4.2 Дефиниција мора да одговара одређеној сврси, мора да буде теоријски исправна и дата с прецизношћу која је потребна у разматраном контексту (стандарду, подручју стандардизације).

Ц.1.4.3 Дефиниција се састоји из основног дијела који одређује којој класи појам припада и дијела у коме се наводе карактеристике које раздвајају тај појам од других појмова из исте класе.

Мора се изабрати најнижа добро дефинисана или добро позната класа.

ПРИМЈЕР

3.2

хибридни рачунар

рачунар који користи и аналогна и дискретна представљања података

Ц.1.4.4 Ако је тешко или није могуће да се структура дефиниције да на начин предвиђен у Ц.1.4.3, дефиниција се може формирати набрајањем важних (главних) дијелова појма.

ПРИМЈЕР "Појам зракоплов подразумијева балоне и цепелине, пробне балоне, једрилице, као и друге летјелице".

Ц.1.4.5 Ако је тешко или немогуће формирати дефиницију као у Ц.1.4.4, она може бити замијењена примјерима или објашњењем.

Ц.1.4.6 Сви термини који се користе у дефиницији морају бити јасни или се морају посебно дефинисати.

Ц.1.4.7 Дефиниције у којима се појмови објашњавају један другим морају се избјегавати.

Ц.1.4.8 Цртеж се мора употребити да објасни садржај дефиниције, али текст дефиниције мора бити комплетан и без цртежа.

Ц.1.4.9 Дефиниција не смије имати облик захтјева или садржавати захтјев.

Ц.1.4.10 За дефиницију дату без навођења граница њене примјене може се сматрати да представља опште значење термина.

Специјално значење у посебним контекстима (стандardима, подручјима стандардизације) мора се навести погодним објашњењем или одговарајућим допунским изразом (види Ц.3.5).

Ц.2 Терминолошки стандарди

Ц.2.1 Општа структура терминолошких стандарда

Посебни терминолошки стандарди који садрже термине и дефиниције треба првенствено да буду сређени према хијерархији појмова. Термини и дефиниције општих појмова морају претходити мање општим појмовима. Ако се користи мјешовити систем појмова у којем се примјењује неколико аспеката груписања (по различитим критеријумима), свака група мора се одвојити и примијењени критеријум мора се назначити.

Груписање термина мора бити очигледно и по свом означавању. Сваки дефинисан термин мора имати свој референтни број који се налази и у регистрима (индексима) термина за сваки језик. Кад се терминолошки стандард ради на основу међународног стандарда, препоручује се да референтни бројеви термина буду исти као у међународном стандарду. Листе еквивалентних термина на разним језицима (посебан вид терминолошких стандарда, без дефиниције термина) могу се приказати или у облику класификација, као што је напријед назначено, или по алфabetском редослиједу термина на једном од кориштених језика. У овом случају морају се дати

алфаветски регистри (индекси) на свим другим језицима.

Терминолошки стандарди имају, по правилу, сљедећу структуру: подручје примјене, опште одредбе, термини и дефиниције, регистри (индекси).

Ц.2.2 Термини на другим језицима

Термини се наводе по устаљеном редослиједу, и то: на једном од службених језика/службеним језицима у Босни и Херцеговини, енглески, француски, њемачки итд.

Напомене о редослиједу дају се у општим одредбама терминолошких стандарда.

Препоручује се да сваки терминолошки стандард у тачки "Подручје примјене" садржи податке одакле су узети додати страни термини (термини који нису на службеним језицима).

Ако се у документу налазе термини на језицима који нису службени језици у "Подручје примјене" даје се напомена:

НАПОМЕНА „Осим термина који се дају на три службена језика... (CEN/CENELEC)...(енглеском, француском и њемачком), овај стандард даје еквивалентне термине на ...(језик) језику; ти термини су објављени под одговорношћу тијела члана/националног комитета за ...(...) и дају се само информативно. Једино се термини и дефиниције који су дати на службеним језицима могу сматрати терминима и дефиницијама...(CEN или CENELEC)..."

Испред термина на сваком језику ставља се неки графички знак ради лакшег уочавања.

Табеле с терминима и дефиницијама у терминолошком стандарду имају, по правилу, изглед као у сљедећем примјеру:

ПРИМЈЕР

Број	Термини	Дефиниције
3.1	■ укључак ■ inclusion ■ inclusion ■ включение ■ einschluss	Страна честица у проводном слоју или превлаци и/или основном материјалу.

Ц.3 Приказивање

За приказивање у независним терминолошким стандардима и у тачки "Дефиниције" у другим стандардима примјењују се сљедећа правила.

Ц.3.1 Начин штампања

Сваки дефинисани термин мора бити на почетку реда, испод свога референтног броја, с малим почетним словом, осим у случају кад уобичајени писани облик текућег текста захтијева велико слово, подебљаним (bold) словима. Испод термина слиједи дефиниција у новом реду с малим почетним словом, осим у случају кад уобичајени писани облик текућег текста захтијева велико слово, а иза дефиниције се не ставља тачка. У терминолошком стандарду табеларног типа дат је примјер Ц.2.2. Дефиниција мора имати облик писања као у рјечнику, тј. без понављања термина који се дефинише и без других непотребних ријечи.

ПРИМЈЕР

2.4.1

деламинација

одвајање два гранична слоја као последица недостатка адхезије

Ц.3.2 Синоними

Синоними (ријечи истог значења) морају се писати нормалним словима у новом реду испред термина којем се даје предност.

ПРИМЈЕР

11.4.6

серијски претварач

паралелно-серијски претварач

динамизатор

функционална јединица која претвара скуп симултаних сигнала у одговарајући временски слијед

Ц.3.3 Основни облик термина

Термин мора бити дат у свом основном граматичком облику, тј. именица у првом падежу (номинативу) једнине, а глагол у неодређеном глаголском облику (инфинитиву).

Ц.3.4 Знак за термин који недостаје

Уколико неки термин није познат или недостаје на једном од језика, умјесто термина ставља се у загради пет тачака (.....).

Ц.3.5 Хомоними

Ако се термин користи за приказивање неколико појмова, сва значења морају се што ближе одредити (види Ц.1.4.10) Ако то није могуће, свако појединачно значење термина може се дати у оквиру посебне дефиниције, обиљежене референтним бројем и наведеним подручјем предмета на који се односи између шиљатих заграда.

ПРИМЈЕР

2.1.17

коцка, именица

<екструзија> метални блок с обликованим отвором кроз који се проводи екструзија пластичног материјала

2.1.18

матрица, именица

<љеварство> склоп дијелова који омеђују шупљину од које калуп узима свој облик

2.1.19

пробојац, именица

<бушење> алат којим се пробијају отвори на материјалима у облику плоча или филмова

Ц.3.6 Мале и средње заграде

Мале и средње заграде употребљавају се само ако чине дио уобичајеног писаног облика термина. Оне се не смију употребљавати за приказивање алтернативних назива.

Ц.3.7 Примјери и напомене

Примјери и напомене пишу се испод дефиниције термина одвојене од текста дефиниције

ПРИМЈЕР

2.4.1

деламинација

одвајање два гранична слоја као посљедица недостатка адхезије

НАПОМЕНА Термин....

ПРИМЈЕР Термин....

Ц.3.8 Кодови за земље и језике

Кодови за приказивање имена земаља пишу се иза термина у складу са стандардом ISO 3166-1.

Кодови за приказивање имена језика пишу се испред термина у складу са стандардом ISO 639.

Додатак Д (нормативан) Глаголски облици за изражавање одредаба

Глаголски облици приказани у табели Д.1 морају се употребљавати да се назначе захтјеви који се морају строго поштовати да би се постигла усаглашеност са документом и нису допуштена никаква одступање од њих.

Табела Д.1 - Захтјев

Глаголски облик	Еквивалентни изрази
мора (shall)	тражи се... захтијева се да... има да... дозвољено је само...неопходно је да...
не смије (shall not)	није дозвољено [прихватљиво] [допуштено]... не дозвољава се... забрањено је... не смије се да...
За изражавање директних инструкција, на примјер, инструкције које се односе на кораке које треба предузети у методи испитивања, у енглеском језику прикладније је употребљавати императив (нпр. „Укључите магнетофон.“, <i>енгл.</i> „Switch on the recorder.“).	

Глаголски облици приказани у табели Д.2 морају се употребљавати да се назначи да се између неколико могућности препоручује једна као посебно погодна, без спомињања или искључивања других, или да се неки начин рада препоручује, али се не захтијева обавезно, или да се некој могућности или начину рада даје мања важност (не препоручује се), али не забрањује.

Табела Д.2 - Препорука

Глаголски облик	Еквивалентни изрази
треба (should)	препоручује се да... требало би...
не треба (should not)	не препоручује се да... не би требало...

Глаголски облици приказани у табели Д.3 морају се употребљавати да се назначе начини радње који су допуштени у оквирима одређеног документа.

Табела Д.3 - Допуштење

Глаголски облик	Еквивалентни изрази
смије (may)	допуштено је дозвољава се допустиво је
не мора (need not)	не захтијева се да... није неопходно...

Глаголски облици приказани у табели Д.4 употребљавају се за исказивање могућности и способности било материјалне, физичке или узрочне.

Табела Д.4 - Могућност и способност

Глаголски облик	Еквивалентни изрази
може (can)	бити способан да (за)... постоји могућност да (за) ... могуће је да...
не може (can not)	не бити способан да (за).. не постоји могућност да (за)... немогуће је да ...

Додатак Е (нормативан) Графичка обрада текста стандарда

Е.1 Предаја текста стандарда

Е.1.1 Текст стандарда (радни материјал, преднацрт, нацрт) предаје се на графичку обраду у електронском облику.

Е.1.2 У тексту треба да буду јасно означене реченице, ријечи и ознаке које треба графички представити косим (*курзивом*) и великим словима (*верзалним*), затим напомене и фусноте, као и јасно написане и распоређене формуле, индекси итд.

Е.1.3 Уз текст се прилажу, по правилу, копије слика или стандард, односно публикације по којима се стандард ради.

Е.1.4 Кад се стандард ревидира, а измјене нису велике, те измјене треба унијети у одштампани примјерак стандарда који се ревидира и такав текст предати на даљу обраду.

Е.1.5 Уколико је стандард нетипичан (посебно терминолошки) или у њему има фотографија, потребно је прије предаје, па и прије формирања рукописа, консултовати се с техничким уредником.

Е.1.6 Текст на електронском носачу мора бити урађен према утврђеним правилима за графичку обраду и према програму по коме се раде стандарди (види Е.2).

Текст треба предати и на папиру.

Е.2 Графичка обрада текста стандарда на рачунару

Е.2.1 Текст се ради с проредом 1 у једној или двије колоне у зависности од материје стандарда.

Е.2.2 Текст се штампа сљедећим типовима слова:

- главни елеменат наслова стандардна, Arial-Bold, 12pt, мала слова,
- уводни и допунски елементи наслова стандарда, Arial, 10pt, мала слова,
- наслови тачака, Arial-Bold, 12pt, мала слова,
- наслови подтачака, Arial-Bold, 10pt, мала слова,
- наслови подтачака 2. степена, Arial-Bold, 10pt, мала слова,
- наслови подтачака 3. степена, Arial-Bold, 10pt, мала слова,
- основни текст стандарда, Arial, 10pt, мала слова,
- текст табеле и напомена, Arial, 8pt, мала слова,
- текст фуснота и великих табела, Arial, 8pt, мала слова,
- ознаке мјерних величина, Arial, 10pt, мала слова,
- примјери ознака производа у тачки "Означавање", Arial, 10pt, мала слова.

Е.3 Корекције и измјене текста

Е.3.1 Све исправке морају бити означене на папиру.

Е.3.2 Свако смањивање (на копир апаратима) текста, табела и слика у стандардима који се обрађују на апаратима за аутоматску обраду текста треба обавити уз консултацију с техничким уредником.

E.3.3 Приликом исправљања текстова треба поштовати и слjedeћа правила:

- исправке уносити плавом хемијском оловком, ниједну ријеч или параграф не брисати, исијецати нити преко њих лијепити нови текст, већ или прецртати и изнад њих или на маргини написати, или на посебној страни приложити нови текст (са прецизном ознаком гдје га треба убацити).

E.3.4 Ако има много исправки и накнадног додавања текста, те је због тога текст поново писан руком или на рачунару, приликом предаје напоменути да је текст већ био куцан.

E.4 Графичка обрада дефинитивног текста стандарда

E.4.1 Приликом предаје дефинитивног текста, уз текст морају бити приложени:

- пропратни обрасци,
- у електронском облику текст и примјерак на папиру,
- слике погодне за скенирање.

E.4.2 Дефинитиван текст се графички обрађује на основу правила датих у тачки E.2.

E.4.3 Исправке, допуне и корекције дефинитивног текста уносе се само кад се ради о штампарским грешкама и језичкој обради текста.

Уколико се покаже потреба (из било којег разлога) да се дефинитивни текст мијења и због других разлога, мора се имати одобрење (нпр. унификационе групе, редакционе групе ...).

E.4.4 Исправке и измјене дефинитивног текста врше се по истим правилима као исправке нацрта, с тим што се, у посебним ситуацијама, може одступити од тих правила уз сагласност техничког уредника.

Додатак Ф (информативан) Основни стандарди

Ф.1 Увод

Овај додатак даје листу најшире примјенљивих основних референтних докумената. За посебне предмете биће мјеродавне одредбе других, уже примјенљивих докумената.

Ф.2 Стандардизовани термини

ISO/IEC 2382 (сви дијелови), *Information technology — Vocabulary*

IEC 60050 (сви дијелови), *International Electrotechnical Vocabulary*

НАПОМЕНА Види и *IEC Multilingual Dictionary — Electricity, Electronics and Telecommunications* (доступан на < <http://www.electropedia.org>>)

ISO/IEC Guide 2, *Standardization and related activities — General vocabulary*

ISO/IEC 17000, *Conformity assessment — Vocabulary and general principles*

Види термилошке стандарде које су припремили поједини ISO технички комитети под класификацијом 01.040 рјечници.

ISO/IEC Guide 99, *International vocabulary of metrology – Basic and general concepts and associated terms (VIM)*

Ф.3 Принципи и методе терминологије

ISO 704, *Terminology work — Principles and methods*

ISO 10241, *International terminology standards — Preparation and layout*

Ф.4 Величине, јединице и њихови симболи

IEC 60027 (сви дијелови), *Letter symbols to be used in electrical technology*

ISO 80000 (сви дијелови), *Quantities and units*

IEC 80000 (сви дијелови), *Quantities and units*

Ф.5 Скраћенице

ISO 639 (сви дијелови), *Codes for the representation of names of languages*

ISO 1951, *Lexicographical symbols and typographical conventions for use in terminography*

ISO 3166 (сви дијелови), *Codes for the representation of names of countries and their subdivisions*

Ф.6 Библиографска упућивања

ISO 690, *Information and documentation — Guidelines for bibliographic references and citations to information resources*

Ф.7 Технички цртежи

ISO 128 (сви дијелови), *Technical product documentation (TPD) — General principles of presentation*

ISO 129 (сви дијелови), *Technical product documentation (TPD) — Indication of dimensions and tolerances*

ISO 3098 (сви дијелови), *Technical product documentation — Lettering*

ISO 6433, *Technical product documentation — Part references*

ISO 14405, *Geometrical product specifications (GPS) – Dimensional tolerancing*

IEC 61082-1, *Preparation of documents used in electrotechnology – Part 1: Rules*

IEC 61175, *Industrial systems, installations and equipment and industrial products - Designation of signals*

IEC 81346 (сви дијелови), *Industrial systems, installations and equipment and industrial products — Structuring principles and reference designations*

Види ISO ITSIG specification for the preparation and exchange of graphics and DRG working instructions and directives, доступан на <<http://www.iec.ch/standardsdev/resources/docpreparation/>>.

Ф.8 Техничка документација

IEC 61355-1, *Classification and designation of documents for plants, systems and equipment – Part 1: Rules and classification tables*

IEC 61360 (сви дијелови), *Standard data element types with associated classification scheme for electric components*

Види стандарде за техничку документацију дате под класификацијом 01.140.30 *Документи у управи, трговини и индустрији*.

Ф.9 Графички симболи

ISO/IEC Guide 74, *Graphical symbols — Technical guidelines for the consideration of consumers' needs*

ISO 3864 (сви дијелови), *Graphical symbols — Safety colours and safety signs*

ISO 7000, *Graphical symbols for use on equipment — Index and synopsis*

ISO 7001, *Graphical symbols – Public information symbols*

ISO 7010, *Graphical symbols – Safety colours and safety signs – Registered safety signs*

ISO 9186 (сви дијелови), *Graphical symbols – Test methods*

ISO 14617 (сви дијелови), *Graphical symbols for diagrams*

ISO 22727, *Graphical symbols — Creation and design of public information symbols — Requirements*

IEC 60417, *Graphical symbols for use on equipment*

IEC 60617, *Graphical symbols for diagrams*

IEC 80416 (сви дијелови), *Basic principles for graphical symbols for use on equipment*

ISO 81714-1, *Design of graphical symbols for use in the technical documentation of products — Part 1: Basic rules*

IEC 81714-2, *Design of graphical symbols for use in the technical documentation of products — Part 2: Specification for graphical symbols in a computer sensible form, including graphical symbols for a reference library, and requirements for their interchange*

Ф.10 Толеранције, налијегања и својства површине

Види документе које је припремио ISO/TC 213, *Dimensional and geometrical product specifications and verification*

Ф.11 Стандардни бројеви

ISO 3, *Preferred numbers — Series of preferred numbers*

ISO 17, *Guide to the use of preferred numbers and of series of preferred numbers*

ISO 497, *Guide to the choice of series of preferred numbers and of series containing more rounded values of preferred numbers*

IEC 60063, *Preferred number series for resistors and capacitors*

IEC Guide 103, *Guide on dimensional coordination*

Ф.12 Статистичке методе

ISO 3534 (сви дијелови), *Statistics — Vocabulary and symbols*

Види документе које су припремили IEC/TC 56, *Dependability* и ISO/TC 69, *Applications of statistical methods*.

ISO/IEC Guide 98-3, *Uncertainty of measurement – Part 3: Guide to the expression of uncertainty in measurement (GUM:1995)*

Ф.13 Услови животне средине и придружена испитивања

ISO 554, *Standard atmospheres for conditioning and/or testing — Specifications*

ISO 558, *Conditioning and testing — Standard atmospheres — Definitions*

ISO 3205, *Preferred test temperatures*

ISO 4677-1, *Atmospheres for conditioning and testing — Determination of relative humidity — Part 1: Aspirated psychrometer method*

ISO 4677-2, *Atmospheres for conditioning and testing — Determination of relative humidity — Part 2: Whirling psychrometer method*

ISO Guide 64, *Guide for the inclusion of environmental aspects in product standards*

IEC Guide 106, *Guide for specifying environmental conditions for equipment performance rating*

IEC Guide 109, *Environmental aspects — Inclusion in electrotechnical product standards*

Види документе које је припремио IEC/TC 104, *Environmental conditions, classification and methods of test*.

Ф.14 Безбједност

ISO/IEC Guide 50, *Safety aspects — Guidelines for child safety*

ISO/IEC Guide 51, *Safety aspects — Guidelines for their inclusion in standards*

IEC Guide 104, *The preparation of safety publications and the use of basic safety publications and group safety publications*

Ф.15 Хемија

ISO 78-2, *Chemistry — Layouts for standards — Part 2: Methods of chemical analysis*

Ф.16 ЕМС (електромагнетна компатибилност)

IEC Guide 107, *Electromagnetic compatibility — Guide to the drafting of electromagnetic compatibility publications*

CENELEC Guide 24, *Electromagnetic compatibility (EMC) — Standardization for Product Committees concerned with apparatus*

CENELEC Guide 25, *Guide on the Use of Standards for the Implementation of the EMC Directive apparatus*

Ф.17 Усаглашеност и квалитет

ISO 9000, *Quality management systems — Fundamentals and vocabulary*

ISO 9001, *Quality management systems — Requirements*

ISO 9004, *Managing for the sustained success of an organization – A quality management approach*

ISO 17050-1, *Conformity assessment — Supplier's declaration of conformity — Part 1: General requirements*

ISO 17050-2, *Conformity assessment — Supplier's declaration of conformity — Part 2: Supporting documentation*

ISO/IEC Guide 23, *Methods of indicating conformity with standards for third-party certification systems*

IEC Guide 102, *Electronic components — Specification structures for quality assessment (Qualification approval and capability approval)*

CENELEC Guide 16, *Implementation of new approach directives and the Low Voltage Directive with Respect to the EC Declaration of Conformity.*

Ф.18 Преузимање међународних стандарда

ISO/IEC Guide 15, *ISO/IEC code of principles on "reference to standards"*

ISO/IEC Guide 21-1, *Regional or national adoption of International Standards and other International Deliverables – Part 1: Adoption of International Standards*

ISO/IEC Guide 21-2, *Regional or national adoption of International Standards and other International Deliverables — Part 2: Adoption of International Deliverables other than International Standards*

Ф.19 Управљање животном средином

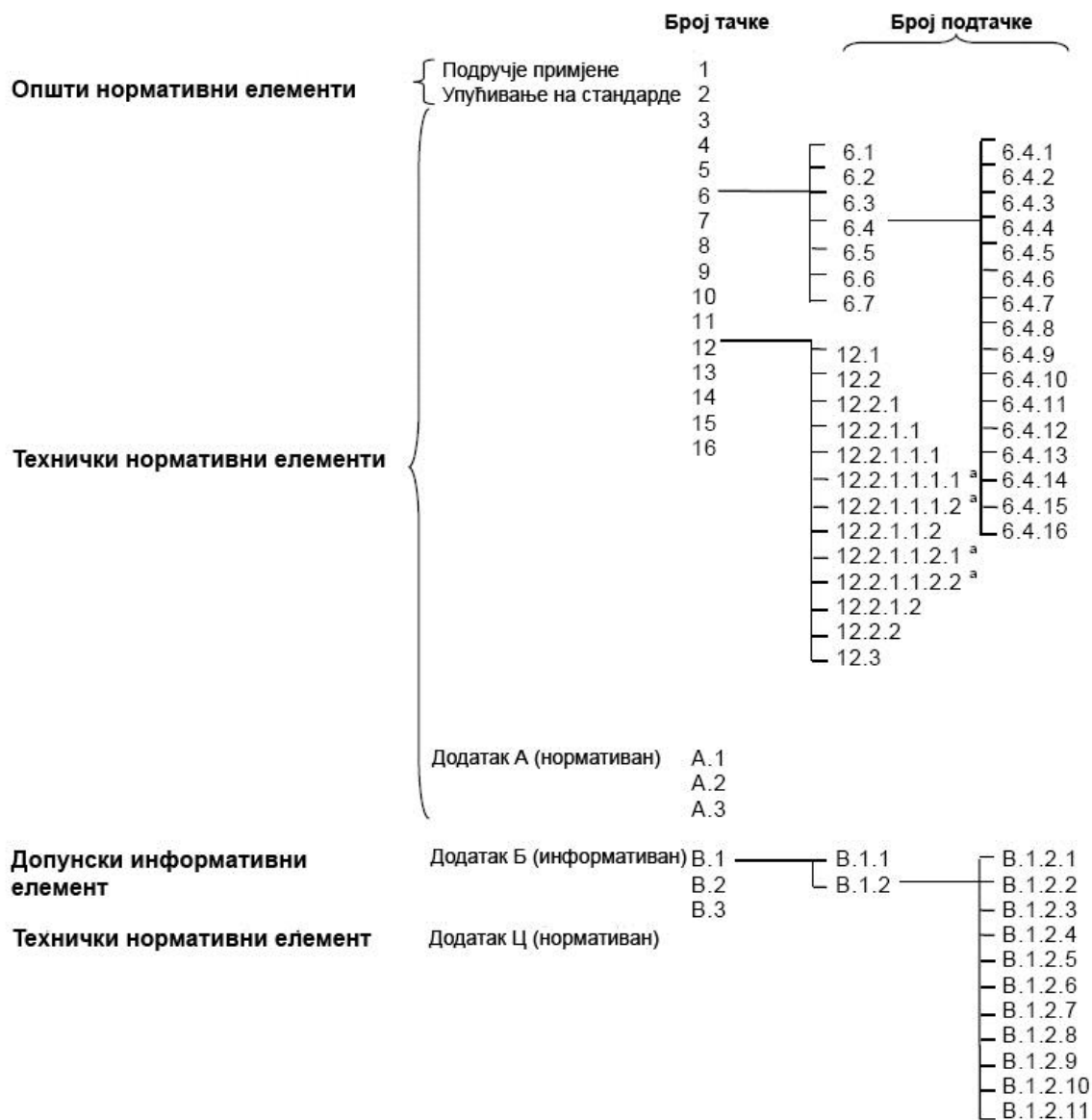
ISO 14040, *Environmental management — Life cycle assessment — Principles and framework*

ISO 14044, *Environmental management — Life cycle assessment — Requirements and guidelines*

Ф.20 Паковање

Стандарди које су урадили ISO и IEC технички комитети под класификацијом 55, *Паковање и дистрибуција роба*.

Додатак Г (информативан)
Примјер означавања подјела и потподјела

^a Највише шест нивоа, тј. једна тачка и пет нивоа подтачака.

Додатак Х (информативан)
Примјер графичког приказа текста

4 NASLOV	
4.1 Naslov	
4.1.1. Naslov	
4.1.2	
NAPOМЕНА	
NAPOМЕНА	
4.2 Naslov	
4.3 Naslov	
4.3.1	
4.3.2	
NAPOМЕНА 1	
NAPOМЕНА 2	
NAPOМЕНА 3	
4.4 Naslov	
1)	
2)	

ZAGLAVLJE STANDARDA	
UVOD	
1 PODRUČJE PRIMJENE	
2 UPUCIVANJE NA DRUGE STANDARDE I DOKUMENTE	
3 NASLOV	
3.1 Naslov	
3.1.1	
3.1.2	
3.2 Naslov	
a)	
b)	
3.3 Naslov	
NAPOМЕНА	

Додатак И (нормативан) Патентна права

И.1 Сви нацрти припремљени за давање примједби морају на насловној страници укључити сљедећи текст:

„Приматељи овог нацрта позивају се да уз своје примједбе дају обавјештење о сваком битном патентном праву за које знају те да доставе одговарајућу документацију”

И.2 Објављени документ за који у току његове израде нису утврђена патентна права мора у предговору укључити сљедећу напомену:

„Скреће се пажња на могућност да неки елементи овог документа могу бити предмет патентних права. Институт за стандардизацију Босне и Херцеговине не смије се сматрати одговорним за утврђивање било којег таквог патентног права.”

И.3 Објављени документ за који се у току његове израде утврде патентна права мора у уводу укључити сљедећу напомену:

„Институт за стандардизацију Босне и Херцеговине упозорава на чињеницу да усаглашеност с овим документом може укључивати употребу патента у вези с (...предмет...) датим у (...подтачка...).

Институт не заузима никакав став у вези с доказивањем и ваљаношћу тог патентног права.

Власник тог патентног права увјерио је Институт да је спреман преговарати о лиценцама под прихватљивим и недискриминирајућим роковима и условима с подносиоцима захтјева широм свијета. С тим у вези изјава власника тог патентног права регистрована је код Института. Обавјештење се може добити од:

...име власника патентног права...

...адреса...

Скреће се пажња на могућност да неки елементи овог документа могу бити предмет патентних права осим оних која су горе утврђена. Институт се не смије сматрати одговорним за утврђивање било ког таквог патентног права.”.

Додатак Ј (информативан) Правила писања величина и јединица

Овај попис садржи одредбе које су дате у ISO/IEC директивама или у одређеним међународним стандардима који се баве величинама и јединицама и морају се примјењивати при писању BAS докумената.

а) Децимални знак мора бити **зарез**.

б) У складу с међународним стандардима, смију се употребљавати само

- јединице из система SI како је то дато у различитим дијеловима стандарда ISO 80000 и IEC 80000,
- неколико додатних јединица које се употребљавају уз SI систем, и то минута (min), сат (h), дан (d), степен (°), минута (′), секунда (″), литра (l), тона (t), електронволт (eV) и унификована јединица за атомску масу (u), како је то показано у стандарду ISO 80000-1, табеле 5 и 6;
- јединице: непер (Np) и бел (B), које су дате у стандардима ISO 80000-1 и ISO 80000-3, и октава која је дате у ISO 80000-8;
- јединице: бод (Bd), бит (bit), октет (o), бајт (B), ерланг (E), хартли (Hart), природна јединица информација (nat) и шенон (Sh) које су дате у IEC 80000-13, и вар (var) која је дата у IEC 80000-6 за употребу у електротехнологији и информационој технологији.

НАПОМЕНА Ради досљедности, у међународним се стандардима за литру употребљава само симбол „l“, како је то наведено горе, премда је у стандарду ISO 80000-3 дат и симбол „L“.

ц) Не смију се мијешати симболи и називи јединица. Мора се писати, нпр. или „километара на сат“ или „km/h“, а не „km на сат“ или „километара/сат“.

д) Треба комбиновати бројчане вриједности написане уз слике са симболима јединица, нпр. „5 m“. Избјежавати комбинације као што су „пет m“ или „5 метара“. Између бројчане вриједности и симбола јединице мора бити размак, осим у писању симбола јединица у облику горњег индекса који се употребљавају за равне углове, нпр. 5°6′7″. Међутим, предност има децимална подјела степена.

е) Не смију се употребљавати нестандардни скраћени називи за јединице као што су „сек“ (умјесто „s“ за секунде), „минс“ (умјесто „min“ за минуте), „hrs“ (умјесто „h“ за сате), „cc“ умјесто „cm³“ за кубне центиметре), „лит“ (умјесто „l“ за литре), „ампс“ (умјесто „A“ за ампере), „rpm“ (умјесто „r/min“ за ротирање у минути).

ф) Међународни стандардни симболи јединица не смију се мијењати додавањем индекса или других информација.

Мора се писати, нпр.

„U_{max} = 500 V“, а не „U = 500 V_{max}“

„масени удио од 5 %“, а не „5 % (m/m)“,

„волуменски удио од 7 %“, а не „7 % (V/V)“.

(Треба запамтити да су % = 0,01 и ‰ = 0,001 „чисти“ бројеви.)

г) Не смију се мијешати информације са симболима јединица. Мора се писати, нпр. „садржај воде је 20 ml/kg“, а не „20 ml H₂O/kg“ или „20 ml воде/kg“.

х) Скраћени термини као „rpm“, „rphm“ и „prpb“ не смију се употребљавати. Они зависе од језика на коме се пишу, могу бити двосмислени и нису неопходно потребни јер долазе искључиво умјесто бројева који се увијек јасније означавају употребом бројева. Тако се нпр. мора писати:

„масени удио је 4,2 µg/g“ или „масени удио је 4,2 × 10⁻⁶“, а не „масени удио је 4,2 prpb“

„релативна несигурност је 6,7 × 10⁻⁹“, а не „релативна несигурност је 6,7 prpb“.

и) Симболи јединица увијек се морају писати усправним словима. Симболи величина увијек се морају писати косим словима (курзивом). Симболи који представљају бројчане вриједности морају се разликовати од симбола који представљају одговарајуће величине.

- ј) Једначине између величина имају предност пред једначинама између бројчаних вриједности.
- к) Величина „тежина“ јест сила (гравитацијска сила) и мјери се у њутнима (N). Величина „маса“ мјери се у килограмима (kg).
- л) Величине у облику разломка не смију садржавати ријеч „јединица“ у називнику. Напримјер, мора се писати „маса по дужини“ или „линеарна маса“, а не „маса по јединици дужине“.
- м) Треба разликовати предмет од било које величине која га описује, нпр. „површину“ („surface“) од „подручја“ („area“), „тијело“ од „масе“, „отпорник“ од „отпорности“, „намотај“ од „индуктивности“.
- н) Мора се писати, нпр.,
- „10 mm до 12 mm“, а не „10 до 12 mm“ или „10–12 mm“
- „0 °C до 10 °C“, а не „0 до 10 °C“ или „0–10 °C“
- „24 mm × 36 mm“, а не „(24 × 36) mm“ или „24 x 36 mm“
- „23 °C + 2 °C“ или „(23 + 2) °C“, а не „23 ± 2 °C“
- „(60 ± 3) %“, а не „60 ± 3 %“ или „60 % ± 3 %“
- о) Двије или више физикалних величина не могу се сабирати или одузимати, осим ако припадају истој категорији међусобно упоредивих величина. У складу с тим метода изражавања релативног одступања, као на примјер 230 V ± 5 %, није у складу с основним законима алгебре. Умјесто тога могу се употребљавати слjedeћи начини изражавања:
- „230 × (1 ± 5 %) V“
- „(230 ± 11,5) V“
- „230 V, с релативном толеранцијом од ± 5 %“
- Често се употребљава и слjedeћи облик, иако није исправан: (230 ± 5 %) V.
- п) Не смије се писати „log“ у формулама ако мора бити наведена база логаритма. Мора се писати „lg“, „ln“, „lb“ или $\log_a$.
- р) Морају се употребљавати математички знакови и симболи препоручени у стандарду ISO 80000-2, нпр. „tan“, а не „tg“.

